

MENEKÜLTSTÁTUSZ-MEGHATÁROZÁS ÉS AZ EMLÉKEZET KORLÁTAI¹

Hilary Evans CAMERON*

Fordította: SZÉP Árpád
doktorandusz (PPKE JÁK)

Kivonat

A menekültstátusz meghatározást végző döntéshozóknak jellemzően ésszerűtlen elvárásaik vannak arról, hogy az emberek mire és hogyan emlékeznek. Sokan feltételezik, hogy az agyunk rögzíti az általunk átélt események valamennyi aspektusát, és hogy ezek az emlékek el vannak tárolva az elménkben, és az idő előrehaladásával is változatlanok maradnak. Ezzel ellentétben a pszichológiai kutatások évtizedei bemutatták, hogy az emlékezetünk se nem teljes, se nem stabil, még akkor sem, ha a trauma vagy stressz memóriára gyakorolt hatásától el is tekintünk. Az információk egész kategóriáit (az időbeli információk, mint a dátum, gyakoriság, időtartam és sorrend; hétköznapi tárgyak előfordulása; egyedi esetei ismétlődő eseményeknek; periférikus információk; pontos nevek; szóbeli közlések szóról szóra) nehéz pontosan felidézni, ha lehetséges egyáltalán. Emellett az önéletrajzi emlékezet idővel változik, akár jelentős mértékben is. Ennek eredményeként, mivel a kérelmező nyilatkozataiban lévő hiányosságok és ellentmondások néhány esetben helyesen vezetnek negatív szavahihetőségi megállapításokra, az ilyen aspektusok gyakran félrevezetőek és sosem lehet ezeket mechanikusan alkalmazni és a lécezt sokkal alacsonyabbra kell helyezni. Szá-

¹ Eredeti megjelenési hely: Refugee Status Determinations and the Limits of Memory. *International Journal of Refugee Law*, Vol. 22. (2010) No. 4. 469–511. A cikket a kiadó engedélyével közöljük.

* Hilary Evans Cameron kanadai menekültügyi jogász, a Torontói Egyetem közösségi jogi klinikájának Menekültügyi és Bevándorlási Részlegét vezeti. A szerző köszönetét nyilváníja dr. Janet Clevelandnek, akárcsak Anna Pippus-nak, Anna MacRea-nek, Emmet O'Reilly-nek, valamint az *International Journal of Refugee Law* anonim véleményezőinek.

mos döntéshozónak alapvetően meg kell változtatnia a gondolkodásmódját a kérelmezők emlékezetével kapcsolatban, ha el akarják kerülni az olyan megállapításokat, amelyek nem megalapozottak és igazságtalanok.

Bevezetés

„Egy menedékkérelem nem dönthető el az emlékezet próbája alapján.”²

A menekültstátusz-meghatározást végző döntéshozóknak jellemzően ésszerűtlen elvárásaik vannak arról, hogy az emberek mire és hogyan emlékeznek. A Kanadai Bevándorlási és Menekültügyi Tanács (IRB/a Tanács) Menekültvédelmi Részlegének tagjai például gyakran elfogadják azt a laikus megközelítést, hogy „a memória olyan, mint egy videó-felvétel a megfigyeléseinkről, amelyet kedvünkre vissza lehet játszani arról, hogy mit láttunk”.³ De még ha a trauma és a stressz emlékezetre gyakorolt hatásaitól el is tekintünk,⁴ kutatások évtizedei minden kétséget kizáróan megállapították, hogy az emberi emlékezet egyáltalán nem olyan, mint egy videó-felvétel, se nem olyan teljes, se nem olyan stabil, mint azt a közkeletű elmélet sugallja. Ennek eredményeként a döntéshozók túl gyakran hoznak olyan megállapításokat, amelyek alaptalanok és igazságtalanok.

E cikk első része kiemeli az emlékezőképesség gyakori hibáit, amelyek relevánsak a menekültstátusz-meghatározási eljárásban: az idővel kapcsolatos memória (dátumok, időtartamok, gyakoriság és sorrend); hétköznapi tárgyak; periférikus információk; nevek; és szavak felidézése. A második rész feltárja, hogyan változik az emlékezet idővel és megállapítja, hogy a Tanács által alkalmazott próbák mennyiben járulnak hozzá a kérelmező emlékezetének hiányosságaihoz. Habár a példák a kanadai menekültstátusz-meghatározás rendszeréből származnak, a lényeg ugyanúgy érvényes más országok menekültstátusz-meghatározási eljárásaiban.

1. Elérhetőség / Hozzáférhetőség

Az információk bizonyos kategóriái nem kódoltak az emlékezetünkben, vagy kódoltak ugyan, de nem könnyen hozzáférhetőek. Az események újraalkotásakor az ilyen típusú információk pontos felidézése problematikus, ha egyáltalán lehetséges.⁵

² Sheikh v. Kanada (Állampolgársági és Bevándorlásügyi Miniszter) [2000] FCJ No. 568 28. bekezdés (Kanadai Szövetségi Bíróság).

³ R. N. HABER – L. HABER: Experiencing, remembering and reporting events. *Psychology, Public Policy and Law* 6, 2000. 1057. [a továbbiakban: HABER (2000)]

⁴ Bár ez a hatalmas téma túlmutat e cikk témáján, de érdemes megjegyezni, hogy az emlékezet alább leírt rései, változásai és jellemzői általában felerősödnek, ha pszichológiailag sérülékeny személyek visszaemlékeznek tapasztalataikra és elmesélik azokat, különösen stresszes körülmények között. Ismertetőért lásd: J. HERLIHY – S. W. TURNER: The Psychology of Seeking Protection. *International Journal of Refugee Law*, 21, 2009. 171–192. [a továbbiakban HERLIHY (2009)]; J. COHEN: Errors of recall and credibility: Can omissions and discrepancies in successive statements reasonably be said to undermine credibility of testimony. *Medico-Legal Journal*, 69. 2001. 25–34.

⁵ A pszichológusok elmélete szerint az emlékeinket újraalkotjuk minden egyes alkalommal, amikor elménkben felidézük őket: „A jelenlegi memória-elmélet szerint a memória nem elraktározott in-

1.1. Idő

Több évnyi kutatás után a kutatók egyetértenek abban, hogy a visszaemlékezésor „nagyon kevés időleges információhoz férünk hozzá”.⁶ Nem kérdés, hogy kimerítő részletességgel képesek vagyunk eseményekre visszaemlékezni, és mégis csak bizonytalan elképzelésünk van arról, hogy ezek mikor történtek, vagy milyen gyakran, milyen hosszan, vagy milyen sorrendben.

1.1.1. Dátumok

Amikor visszaemlékszünk egy eseményre, a képességünk arra, hogy hozzárendeljünk egy dátumot, csaknem mindig „következtetéseken, becslésen és tippelésen”⁷ alapul. Elegendő, „a helyes válasz felé mutató nyom birtokában”⁸ képesek lehetünk újraalkotni, hogy egy eseményre mikor került sor,⁹ de mivel a tippjeink csak annyira jók, mint amennyire a rendelkezésünkre álló nyomok, gyakran egyáltalán nem helyesek. Valójában, ahogy tanulmányok sora mutatja, „a dátumok, amelyeket az egyének múltbeli eseményeikhez kapcsolnak, ritkán pontosak”.¹⁰

Több tanulmány szerint az önéletrajzi események datálására vonatkozó képességünk erősebb lehet, mint más típusú eseményeké.¹¹ Mégis, amikor például arra kéri az embereket, hogy vezessenek naplót négy hónapig, majd megkérdezik őket a negyedik hónap végén, hogy datálják azon eseményeket, amelyeket lejegyeztek, rendszeresen tévednek akár három hónapot is.¹² Egy tanulmányban, amikor az alanyokat arra kérték az egészségi állapotuk három hónapon keresztül történő feljegyzése után, hogy datálják valamelyik megbetegedésüket, vagy gyengélkedésüket, csak az esetek

formációegységekből áll, ahogy eddig gondoltuk, hanem az események és információk felidézése újraalkotási folyamat.” HERLIHY (2009) i. m. 179.

⁶ C. D. B. BURT: Time, language, and autobiographical memory. *Language Learning* 58. 2008. 123. [a továbbiakban: BURT (2008a)] Ismertetőért lásd: W. J. FRIEDMAN: Memory for the time of past events. *Psychological Bulletin* 113. 1993. 44–66. [a továbbiakban: FRIEDMAN (1993)]

⁷ G. COHEN – R. JAVA: Memory for medical history: Accuracy of recall. *Applied Cognitive Psychology*, 9. 1995. 274. [a továbbiakban: COHEN (1995)]; lásd még: J. J. SKOWRONSKI – C. P. THOMPSON: Reconstructing the dates of personal events: Gender differences in accuracy. *Applied Cognitive Psychology*, 4. 1990. 371–381. [a továbbiakban: SKOWRONSKI (1990)]

⁸ N. R. BROWN – L. J. RIPS – S. K. SHEVELL: The subjective dates of natural events in very-long-term memory. *Cognitive Psychology*, 17. 1985. 172. [a továbbiakban: BROWN (1985)]

⁹ Ismertetőért lásd: A. L. BETZ – J. J. SKOWRONSKI: Self-events and other-events: Temporal dating and event memory. *Memory – Cognition*, 25. 1997. 701–714. [a továbbiakban: BETZ (1997)]

¹⁰ BURT (2008a) i. m. 129.; SKOWRONSKI (1990) i. m. 377.; lásd még: S. M. J. JANSSEN – A. G. CHESSA – J. M. J. MURRE: Memory for time: How people date events. *Memory and Cognition*, 34. 2006. 138–147. [a továbbiakban: JANSSEN (2006)].

¹¹ BETZ (1997) i. m. 701–714.; S. F. LARSEN – C. P. THOMPSON: Reconstructive memory in the dating of personal and public news events. *Memory – Cognition*, 23. 1995. 780–790.

¹² C. P. THOMPSON: Memory for unique personal events: The roommate study. *Memory – Cognition*, 10. 1982. 324.; lásd még: M. S. SHUM: The role of temporal landmarks in autobiographical memory processes. *Psychological Bulletin*, 124. 2000. 435.

felében voltak képesek két héten belülre tippelni.¹³ „Az összefüggő megállapítás” valamennyi eddigi tanulmány szerint az, hogy „kb. 2 hét után az egyéneknek nehéz pontosan datálniuk a múltbeli élményeiket, ami arra utal, hogy a történet dátumának információja nem őrződik a memóriában”¹⁴ – és a nehézség csak nő az idő múlásával.¹⁵

Néhány tanulmány szerint a szokatlan és emlékezetes események pontosabban datálhatók, mint a jelentéktelenek.¹⁶ Mások ugyanakkor azt találták, hogy az ilyen események emlékeit sokkal könnyebben befolyásolják bizonyos datálási hajlamok, mint pl. a tendenciózus hajlam arra, hogy azt higgye, az események sokkal kevésbé régen voltak, mint valójában történtek, talán azért, mert sokkal többre emlékszünk belőlük.¹⁷ Megint mások azt találták, hogy nincs jelentős eltérés a szokatlan és a mindennapi események datálásának képességében.¹⁸ Mindettől függetlenül még a szokatlan személyes események is masszív datálási hibák alanyai lehetnek.¹⁹ Egy tanulmányban például az alanyoknak komoly problémát okozott megfelelően datálni számos olyan súlyos orvosi beavatkozást, mint a vastagbélrák-vizsgálat, vagy nőgyógyászati citológiai vizsgálat, amelyen 2-6 hónappal ezelőtt átesetek. Számos résztvevő helytelenül arról számolt be, hogy az elmúlt két hónapon belül estek át ezeken a vizsgálatokon, ami azt jelentette, hogy akár négy hónappal is tévedtek a becsléseik.²⁰

Úgy tűnik, még nagyobb nehézségeink adódnak a közösségi események datálásakor, még az olyan „friss és jelentős” események kapcsán is, mint bombatámadások, vagy politikai gyilkosságok,²¹ vagy nagy médianyilvánosságot élvező események. Egy kutatásban arra kérték a résztvevőket, hogy datáljanak fontos közösségi eseményeket az elmúlt öt évből, és az alanyok becslése átlagosan tizenegy hónapot téve-

¹³ COHEN (1995) i. m. 274.

¹⁴ BURT (2008a) i. m. 129; W. A. WAGENAAR: My memory: A study of autobiographical memory over six years. *Cognitive Psychology*, 18. 1986. 225–252. [a továbbiakban: WAGENAAR (1986)]; M. LINTON: *Memory for real-world events*. [a továbbiakban: LINTON (1975)] In: D. A. NORMAN – D. E. RUMELHART: *Explorations in cognition*. San Francisco, 1975. 376–404. In: BURT (2008a) i. m.

¹⁵ C. R. BARCLAY – H. M. WELLMAN: Accuracies and inaccuracies in autobiographical memories. *Journal of Memory and Language*, 25. 1986. 100. [a továbbiakban: BARCLAY (1986)]; C. P. THOMPSON – J. J. SKOWRONSKI – D. J. LEE: Telescoping in dating naturally occurring events. *Memory – Cognition*, 16. 1988. 461–468.; [a továbbiakban: THOMPSON (1988)] COHEN (1995) i. m. 284.; W. J. FRIEDMAN: Time in autobiographical memory. *Social Cognition*, 22. 2004. 591–605. [a továbbiakban: FRIEDMAN (2004)]

¹⁶ BETZ (1997) i. m. 711.

¹⁷ BROWN (1985) i. m. 172.

¹⁸ B. MEANS – E. F. LOFTUS: When personal history repeats itself: Decomposing memories for recurring events. *Applied Cognitive Psychology*, 5. 1991. 297–318. [a továbbiakban: MEANS (1991)]

¹⁹ E. F. LOFTUS –, M. R. KLINGER –, K. D. SMITH – J. FIEDLER: A tale of two questions: Benefits of asking more than one question. *Public Opinion Quarterly*, 54. 1990. 339–340.

²⁰ Ugyanott. Egy ezt a kutatást véleményező kutatócsoport úgy véli, ezeket a hibákat valószínűleg „egy adott időtartamon belül az események gyakoriságának túlbecslése okozza”, ahogy az a következő fejezetben kifejtésre kerül, nem pedig „a konkrét események előfordulásának időpontjában való tévedés”: THOMPSON (1988) i. m. 461. Ettől függetlenül az eredmény ugyanaz: az alanyok időpont-becslése jelentős mértékben pontatlan volt.

²¹ BROWN (1985) i. m. 139.

dett.²² Egy másikban, nyolc hónappal az O. J. Simpson ítélet után, megkértek olyan embereket, akik követték a tárgyalást és arról számoltak be, hogy bizonyos fokig érzelmileg is viszonyultak az eredményhez, hogy helyezték el időben az ítélethozatalt. Az alanyok válaszai öt hónapos alulbecsléstől harmincnégy hónapos túlbecslésig terjedtek. Habár az esemény nyolc hónappal korábban történt, néhányan azt gondolták, hogy három hónapja volt, mások meg azt, hogy három és fél éve.²³

Az ilyen típusú bizonyíték nyilvánvalóan megkérdőjelezi azt a megállapítást, hogy a kérelmező nem szavahihető azért, mert akár húsz évvel később nem képes emlékezni a Tienamen téri önfelgyújtás pontos dátumára,²⁴ vagy arra, hogy néhány évvel ezelőtt egy konkrét személyes kapcsolat „július elején, közepén vagy végén” kezdődött.²⁵ „Tudatos, ismételt figyelemmel” természetesen képesek vagyunk bizonyos dátumokat emlékekhez rendelni ugyanúgy, ahogy memorizáljuk a nagyobb városainkat vagy a szorzótáblát.²⁶ Többen közülünk kifejezett erőfeszítést teszünk, hogy emlékezzünk például „az érettségi, a házasságkötés, a gyerekeink születésének évére”.²⁷ Ezt figyelembe véve, a menedékkérőnek feltett kérdés gyakran a következővé válik: elképzelhető-e az, hogy valaki elmulassza megjegyezni azt a dátumot, amikor őt vagy egy családtagját letartóztatták?²⁸ Vagy azt a dátumot, amikor csoportos nemi erőszak áldozatává vált?²⁹ Vagy azt a dátumot, amikor megöltek valakit, akit szeretett?³⁰

²² Ugyanott, 150.

²³ S. BLUCK – L. J. LEVINE – T. M. LAULHERE: Autobiographical remembering and hypermnnesia: A comparison of older and younger adults. *Psychology and Aging*, 14. 1999. 671–682. [a továbbiakban: BLUCK (1999)] Egy olyan kutatás, ami ezzel ellentétesen azt állapította meg, hogy az alanyai „nagyon pontosak” voltak a múltbeli események datálásakor, „jónak” tekintette a válaszokat, ha az alany tudott datálni egy olyan hírekben szereplő eseményt, ami az elmúlt 1-9 hónapban történt: W. J. FRIEDMAN – J. HUTTENLOCHER: Memory for the time of “60 Minutes” stories and news events. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, 23. 1997. 560–569.

²⁴ Qian v. Kanada (Állampolgársági és Bevándorlásügyi miniszter) [2007] FCJ No. 1282. Az ebben a cikkben idézett jogesetek reprezentatív példák az IRB érvelésére az emlékezet különböző aspektusai kapcsán. Néhányban a vitatott kérdés egyértelműen befolyásolta a kérelem megítélését (mint a Zavalat-ügyben, lásd alább a 27. lábjegyzetnél, a 63. lábjegyzetnél, ahol a bíróság megjegyezte, hogy a Tanács döntse egy fejtetőre állított piramishoz hasonlított, végső soron mindent vissza lehetett vezetni egyetlen dátumbeli ellentmondásra). Még gyakrabban az itt hangsúlyozott pont egy volt azon tényezők közül, amelyekre a Tanács hagyatkozott a kérelem elutasításakor. Függetlenül attól, hogy ezeket a megállapításokat hogyan értékelték a végső döntésben, az ebben a cikkben szereplő bizonyítékok fényében egyszerűen nincs helyük a menekültügyi eljárásban.

²⁵ Charles v. Kanada (Állampolgársági és Bevándorlásügyi miniszter) [2004] FCJ No. 2131. 9. bekezdés.

²⁶ FRIEDMAN (1993) i. m. 54.

²⁷ FRIEDMAN (2004) i. m. 597.

²⁸ Etemadifard v. Kanada (Állampolgársági és Bevándorlásügyi miniszter) [1995] FCJ No. 666.; Ojo v. Kanada (Állampolgársági és Bevándorlásügyi miniszter) [1997] FCJ No. 1006.; Samseen v. Kanada (Állampolgársági és Bevándorlásügyi miniszter) [2006] FCJ No. 727.; Zavalat v. Kanada (Állampolgársági és Bevándorlásügyi miniszter) [2009] FCJ No. 1639.

²⁹ Akter v. Kanada (Állampolgársági és Bevándorlásügyi miniszter) [2006] FCJ No. 1517.

³⁰ Kadder v. Kanada (Állampolgársági és Bevándorlásügyi miniszter) [2005] FCJ No. 1047; Angandeh v. Kanada (Állampolgársági és Bevándorlásügyi miniszter) [2002] FCJ No. 1345.

Azok a dátumok, amelyeket egy ember hozzákapszol a memóriájához, rendkívül személyesek és meglepőek lehetnek. Kilenc hónappal Ohio történetének harmadik legnagyobb – egy közepes erősségű, de mégis sérüléseket, anyagi kárt, kitelepítést eredményező – földrengése³¹ után a helyi lakosok átlagosan két hónapot tévedtek, amikor megkérdezték tőlük, hogy mikor történt.³² Azok a kutatók, aki összevetették a koncentrációs táborok túlélőinek emlékeit a táborok nyilvántartásaival, azt találták, hogy néhány túlélő nem csak elfelejtette megjegyezni a bebörtönzésének dátumát, de páran akár hat hónapot is tévedtek a megbecsülésében, ami, ahogy erre a kutatók felhívták a figyelmet, az eseményt egy másik évszakra helyezte. „Egy tanú így nyilatkozott: még nem volt igazán tél, de késő ősz; úgyhogy novembernek, vagy októbernek kellett lennie”. Valójában júliusban érkezett.³³ Egy másik kutatás során meginterjúvolták egy gyilkosság tizenhárom tanúját négy-öt hónappal az esemény után. Ezek a férfiak és nők látták, ahogy egy embert agyonlőnek a szemük előtt, de tízen a tizenháromból nem tudták megmondani a pontos hónapot.³⁴

A tény, hogy a memóriánkban nem kapcsolunk megbízhatóan dátumot még traumatikus eseményekhez sem, régóta „súlyos módszertani probléma a kérdőíves kutatásokban”, és elsődleges aggálya azoknak, aki kérdőíves módszertannal foglalkoznak.³⁵ Azok a kutatók, akik például meg akarják tudni, hogy az elmúlt hat hónapban a nem jelentett bűncselekmények aránya nőtt-e, vagy csökkent, teljes bizonyossággal meg kell győződniük arról, hogy az emberek, akik a kérdőívre válaszolnak, pontosan emlékeznek arra, hogy az általuk leírt események mikor történtek.

Negyed századdal ezelőtt az említett kutatók felismerték, hogy gyakran nem megbízhatóan emlékezünk az általunk elszenvedett súlyos támadások dátumára. Amikor összehasonlították az alanyaiknak a bejelentett bűncselekményekről szóló beszámolóit a rendőrségi jegyzőkönyvekkel, azt tapasztalták, hogy a bejelentett dátumok 20%-a téves volt.³⁶ Egy kutatás megkérdezte az alanyaitól: „Az elmúlt 6 hónapban

³¹ M. C. HANSEN: January 1986 Northeastern Ohio Earthquake. *Ohio Geology Newsletter*, (Summer 1986) 2–5.

³² W. J. FRIEDMAN: A follow-up to “Scale effects in memory for the time of events”: The earthquake study. *Memory – Cognition*, 15. 1987. 518–520.

³³ W. A. WAGENAAR – J. GROENEWEG: The memory of concentration camp survivors. *Applied Cognitive Psychology*, 4. 1990. 81. Ez bevallottan távoli emlék volt az alanyoknak, de egy egész életre kiható, és a kutatók azt jegyezték fel, hogy más típusú részletek vonatkozásában az emlékezetük gyakran „figyelemre méltóan pontos” volt. Uo. 84.

³⁴ J. C. YUILLE – J. L. CUTSHALL: A case study of eyewitness memory of a crime. *Journal of Applied Psychology* 71. 1986. 291–301. [a továbbiakban: YUILLE (1986)]; lásd még: S.-A. CHRISTIANSON – B. HÜBINETTE: Hands up! A study of witnesses’ emotional reactions and memories associated with bank robberies. *Applied Cognitive Psychology*, 7. 1993. 365–379. [a továbbiakban: CHRISTIANSON (1993)]; Van néhány bizonyíték, ami arra utal, hogy valójában a személyes események datálására való képességünk rosszabb a negatív, mint a pozitív események kapcsán. Ez a „pozitív elfogultság” a „Pollyanna-elv” terminust kapta: BETZ 1997. 703.; WAGENAAR (1986) i. m.; H. L. WILLIAMS – M. A. CONWAY – G. COHEN: Autobiographical memory. [a továbbiakban: WILLIAMS (2008)]. In: G. COHEN – M. A. CONWAY: *Memory in the real world*. New York, 2008. 41. [a továbbiakban: COHEN (2008)].

³⁵ THOMPSON (1988) i. m. 461.

³⁶ J. GAROFALO – M. J. HINDELANG: An introduction to the National Crime Survey (1977) Washington

verték meg, támadtak meg, vagy megütöttek téged valamivel, pl. kövel, vagy palackkal?” Azok közül, akik beszámoltak ilyen támadásról, 28% eltévesztette a dátumot.³⁷ A kutatók hamar rájöttek, hogy sokkal pontosabb válaszokat kaphatnak az időkorlátoknak dátumok helyett emlékezetes eseményekhez kötésével. A klasszikus 1983-as kutatásnak, ami erre az eredményre jutott, az volt a címe: „A St. Helens kitörése óta vert meg valaki?”³⁸

A kutatók tudják, hogy egy vulkánkitöréshez hasonló jelentős esemény kell ahhoz, hogy segítsen nekünk emlékezni arra, hogy mikor támadtak meg minket. Ennek ellenére a Tanács tagjai rendszeresen valószínűtlennek találják azt, hogy a kérelmezők nem memorizálták a megtámadásuk pontos időpontját,³⁹ vagy ha már itt tartunk, azt, hogy mikor zárt be az anyjuk üzlete,⁴⁰ mikor volt az egyházközségük évfordulója,⁴¹ vagy épp a testvéreik születésnapja.⁴² Egy szokatlan ügyben a nőnemű kérelmező nem emlékezett az egyszülött gyermekének a születési időpontjára. Nem emlékezett a fia életkorára, hogy nagyjából mennyi idős, vagy hogy hány éves házasság után született – nem mintha ez utóbbi segített volna, mert összefüggéstelen nyilatkozatokat tett a házasságkötés időpontjával kapcsolatban is. Ahogy a kanadai Szövetségi Bíróság megjegyezte, „úgy tűnik, az egyetlen dátum, amire tényleg emlékszik, a saját születési időpontja”. Ebből a Tanács azt a következtetést vonta le, hogy „nem hisszük, hogy a fia tényleg létezett”.⁴³ A Tanács szerint a kérelmező, miközben kitalált egy fiút, elmulasztotta azt a lényegi kérdést, hogy egy születésnapot is kitaláljon a számára. Az időleges emlékezet kutatása egy sokkal valószínűbb magyarázatot kínál. Ennek a falusi háttérű, csekély iskolázottsággal rendelkező kérelmezőnek az ilyen típusú időbeli információ kevés értékkel bír. Faji történelmünk során életünk ciklusokhoz kötődött, természetes, visszatérő mintákhoz, mint az évszakok, a vándorlási és termékenységi ciklusok. A lineáris idő viszonylag új jelenség a kollektív tudatunkban és „a pszichológiai idő óra és naptár szerinti időre vetítése” rendkívül friss.⁴⁴ Még ma is, azokban a kultúrákban, ahol az „óra és naptár szerinti időre” nagy hangsúlyt fektetnek, ide értve a kifejezett dátumokat a mindennapi beszélgetésekben, ez szükségtelenül részletezettnek tűnik a hallgatónak.⁴⁵ Ahogy Friedmann,

DC., US Department of Justice. In: E. F. LOFTUS – W. MARBURGER: Since the eruption of Mt. St. Helens, has anyone beaten you up? Improving the accuracy of retrospective reports with landmark events. *Memory – Cognition*, 11. 1983. 115. [a továbbiakban: LOFTUS (1983)]

³⁷ LOFTUS (1983) i. m. 116.

³⁸ Ugyanott.

³⁹ Lásd pl.: Baker v. Kanada (Állampolgársági és Bevándorlásügyi miniszter) [2002] FCJ No. 1200; Adegbola v. Kanada (Állampolgársági és Bevándorlásügyi miniszter) [2007] FCJ No. 693.

⁴⁰ Omrane v. Kanada (Állampolgársági és Bevándorlásügyi miniszter) [2003] FCJ No. 405.

⁴¹ Kidimbu v. Kanada (Állampolgársági és Bevándorlásügyi miniszter) [1995] FCJ No. 50.

⁴² Udeagbala v. Kanada (Állampolgársági és Bevándorlásügyi miniszter) [2003] FCJ No. 1906.

⁴³ Kaur v. Kanada (Állampolgársági és Bevándorlásügyi miniszter) [2005] FCJ No. 2112. 11. bekezdés.

⁴⁴ D. B. WRIGHT – E. F. LOFTUS: Eyewitness memory. In: COHEN (2008) i. m. 98. [a továbbiakban: WRIGHT (2008)]

⁴⁵ J. R. SEHULSTER: Content and temporal structure of autobiographical knowledge: Remembering twenty-five seasons at the Metropolitan Opera. *Memory – Cognition*, 17. 1989. 605.

az időleges memória egyik vezető tekintélye megállapította, „egy esemény abszolút távolsága a lineáris múltban csaknem mindig haszontalan információ”.⁴⁶ Kivéve a menekültügyi eljárásban, ahol élet vagy halál kérdése lehet.

2.1.2 Gyakoriság

„Milyen gyakran mentél moziba tavaly?” „Havonta hányszor mész étterembe?” Hogyan válaszolnád meg ezeket a kérdéseket? Mennyire lenne pontos a válaszod?

Az ilyen kérdések megválaszolásához nem valószínű, hogy „egyszerűen felidéznéd a releváns eseményeket és megszámolnád őket”.⁴⁷ A „felidéz és megszámol” technika helyett úgy jutunk a becsléseinkhez, hogy megfontolt becsléseket végzünk, felhasználva a stratégiák olyan kombinációját, amely számos változó „összetett kölcsönhatása”.⁴⁸ Tversky és Kahneman híres állítása, hogy az ismétlődő események gyakoriságára vonatkozó becslésünket részben alapozhatjuk arra a könnyedségre, amellyel ezen eseményeket az elménkbe idézzük, amely az „elérhetőségi heurisztika” nevű elmélet:⁴⁹ amikor képesek vagyunk egy eseménytípusra világosan emlékezni, akkor arra következtethetünk, hogy annak gyakran kellett megtörténnie. Mások elmélete szerint a becsléseinket befolyásolhatja, hogy milyen gyakran idézzük fel elménkben a kérdéses eseményeket, és így hajlamosak lehetünk „összekeverni az események előfordulásának alkalmait, és azon alkalmakat, amikor az eseményekre gondoltunk”.⁵⁰

Akárhogy is közelítjük meg a gyakoriságra vonatkozó becslést, egyszerűen nem vagyunk különösebben jók benne. A becsléseink „közismerten pontatlanok” a legjobb esetben is, és a pontosságuk az idő múlásával csökken.⁵¹ A kérdőíves metodológiával dolgozó kutatók szempontjából, akik az ilyen típusú információktól függenek, amikor az életünkről akarnak megtudni dolgokat, a gyakoriságra vonatkozó becsléseink pontossága „aggasztóan alacsony”.⁵² Amikor az alanyok megpróbálják megbecsülni, milyen gyakran használtak bankautomatát, vagy írtak csekket a múlt

⁴⁶ FRIEDMAN (1993) i. m. 60.

⁴⁷ N. M. BRADBURN – L. J. RIPS – S. K. SHEVELL: Answering autobiographical questions: The impact of memory and inference on surveys. *Science*, New Series 236. 1987. 159. [a továbbiakban: BRADBURN (1987)]

⁴⁸ R. F. BELL: The structure of autobiographical memory and the event history calendar: Potential improvements in the quality of retrospective reports in surveys. *Memory* 6. 1998. 384. [a továbbiakban: BELL (1998)]; ismertetőért lásd: MEANS (1991) i. m.; D. BRUCE – M. VAN PELT: Memories of a bicycle tour. *Applied Cognitive Psychology*, 3. 1989. 137–156. [a továbbiakban: BRUCE (1989)].

⁴⁹ A. TVERSKY – D. KAHNEMAN: Judgment under uncertainty: Heuristics and biases. *Science*, New Series 185. 1974. 1127.; lásd még: BROWN (1985) i. m. 142.

⁵⁰ COHEN (1995) i. m. 274.; M. JOHNSON – C. L. RAYE: Reality monitoring. *Psychological Review*, 88. 1981. 67–85.

⁵¹ COHEN (1995) i. m.

⁵² S. BURTON – E. BLAIR: Task conditions, response formulations processes, and response accuracy for behavioral frequency questions in surveys. *The Public Opinion Quarterly*, 55. 1991. 76. [a továbbiakban: BURTON (1991)]; lásd még: COHEN (1995) i. m. 274.; J. B. JOBE – D. J. MINGAY: Cognition and survey measurement: History and overview. *Applied Cognitive Psychology*, 5. 1991. 179–180.

héten, vagy milyen gyakran kaptak 4-est az egyetemen, vagy a közelmúltban milyen gyakran vásároltak bizonyos típusú zöldséget, a becsléseik tipikusan tévednek 50%-ot.⁵³ Még a meglehetősen komoly személyes kérdések kapcsán is szegényes a gyakoriságra vonatkozó emlékezetünk. Egy kutatásban, amikor az alanyok naplót vezettek három hónapon keresztül az egészségi állapotukról, és megpróbáltak utána visszaemlékezni, hogy milyen gyakran voltak betegek, csak 65%-os pontossággal voltak erre képesek.⁵⁴ Ahogy a kutatók megjegyezték, mivel ezek az alanyok csak a kutatás alatt rögzítették ezeket az információkat, és sokan sejtették, hogy próbára fogják őket tenni a kutatás során, valószínű, hogy normális körülmények között a memóriájuk „még rosszabb lett volna”.⁵⁵

Mégis, a Tanács tagjai valószínűtlennek tartják azt, hogy évekkal az „ismétlődő halálos fenyegetések” után a kérelmezőnek nehézséget okoz azt megmondani, hogy „hányszor fenyegették meg”,⁵⁶ vagy azt, hogy a kérelmező nem tudta megmondani, egy esetben a rendőrtisztek hányszor inzultálták vulgáris szavakkal: „elkerülte a választ, azt állítva, hogy nem emlékszik” (később a kérelmező hozzátette: „a rendőrök így beszélnek”);⁵⁷ vagy a Tanács tagja arra a következtetésre jutott, hogy a kérelmező „bizonytalan, elkerülő és hezitáló”, mivel nem tudta eskü alatt konkretizálni, a politikai párt hány gyűlésén vett részt, félretéve a magyarázatát, miszerint: „Többön részt vettem. Nem emlékszem, hányszor.”⁵⁸ A memória-kutatók által a kérdőíves metodológiát alkalmazóknak adott figyelmeztetés éppúgy érvényes a menekültügyi döntéshozókra is: a kérdőíves kutatók gyakran egy olyan számszerű, önéletrajzi információt keresnek, ami próbára teszi a legegységesebb résztvevő mentális képességeit is. A felidézés nem megbízható. A következtetés, ami segítene kitölteni azokat a részleteket, amelyeket a résztvevő nem tud felidézni, legjobb esetben is pontatlan, legrosszabb esetben félrevezető.⁵⁹

⁵³ BURTON (1991) i. m. ugyanott; S. SUDMAN: On the accuracy of recording of consumer panels. *Journal of Marketing Research*, 1. 1962. 69–83. In: S. SUDMAN – A. FINN – L. LANNOM: The use of bounded recall procedures in single interviews. *Public Opinion Quarterly*, 48. 1984. 522.

⁵⁴ COHEN (1995) i. m. 281.

⁵⁵ Ugyanott, 284.

⁵⁶ Morales v. Kanada (Állampolgársági és Bevándorlásügyi miniszter) [2006] FCJ No. 609. 2, 4. bekezdések.

⁵⁷ Joseph v. Kanada (Állampolgársági és Bevándorlásügyi miniszter) [2000] FCJ No. 49. 18. bekezdés.

⁵⁸ Garande v. Kanada (Állampolgársági és Bevándorlásügyi miniszter) [2006] FCJ No. 1735. 49–50. bekezdése.

⁵⁹ BRADBURN (1987) i. m. 161.

2.1.3 Időtartam

A fő következtetés, amit le lehet vonni „az időtartam becslésének hatalmas irodalmából”⁶⁰ az, hogy az emlékezet ilyen típusú újraalkotása „gyakran pontatlan”.⁶¹

Korai kutatások kimutatták például, hogy az alanyaik „következetes hajlamot” mutattak arra, hogy túlbecsüljék a kórházban töltött idő hosszát;⁶² hogy az anyák hajlamosak alulbecsülni a vajúdásuk idejét,⁶³ de túlbecsülik, hogy milyen sokáig szoptatták a gyerekeiket,⁶⁴ hogy bűncselekmények szemtanúi néhányszor drámaian túlbecsülték azt az időt, ami alatt a rendőrség a helyszínre érkezett.⁶⁵ Laboratóriumi körülmények között, amikor az alanyoktól, akik egy megrendezett eseményt néztek, megkérdezték, hogy mennyi ideig tartott, a válaszaik legalább egy vagy két nagyságrendnyit tévedtek.⁶⁶ Amikor az emberek három hónapig naplót vezettek az egészségi állapotukról és megpróbálták felidézni a betegségük, vagy rosszulletük időtartamát, a pontossági arányuk 53%-os volt.⁶⁷

A tévedések e mintája alapján a pszichológusok úgy vélik, hogy az események időtartamának újraalkotása azon alapul, hogy „az események jellemzően mennyi ideig tartanak”, hogy „vajon az eseménytípus mindig azonos időtartamú-e”, és „pár másik tényező”, mint amilyen „az összetettsége és érdekességi értéke annak az anyagnak, ami kitöltötte az időtartamot”.⁶⁸ Néhány kutató megfigyelte például azt, hogy „az emberek gyakran használják azon események számát, amelyekre emlékeznek az eltelt idő mennyiségének hozzávetőleges mércéjeként”.⁶⁹ minél egyedibbek az esemény részei, annál hosszabbnak fog tűnni. Mivel úgy tűnik, „az emlékezetünkben azt a tudást tároljuk, hogy egy *tipikus* esemény meddig tart, a konkrét múltbeli

⁶⁰ BURT (2008a) i. m. 135.

⁶¹ WRIGHT (2008) i. m. 97.; lásd még: C. D. B. BURT: Reconstruction of the duration of autobiographical events. *Memory – Cognition*, 20. 1992. 124–132., [a továbbiakban: BURT (1992)]; C. D. B. BURT – S. KEMP: Retrospective duration estimation of public events. *Memory – Cognition*, 19. 1991. 252–262.

⁶² J. W. B. DOUGLAS – J. T. BLOMFIELD: The reliability of longitudinal surveys. *The Milbank Memorial Fund Quarterly*, 34. 1956. 245.; lásd még, BURT (1991) i. m. 253.

⁶³ M. K. PYLES – H. R. STOLZ – J. W. MACFARLANE: The accuracy of mothers’ reports on birth and developmental data. *Child Development*, 6. 1935. 165–176. In: BURT (1991) i. m.

⁶⁴ S. A. MEDNICK – J. B. P. SHAFFER: Mothers’ retrospective reports in child-rearing research. *American Journal of Orthopsychiatry*, 33. 1963. 457–461. In: BURT (1991) i. m.

⁶⁵ A. L. SCHNEIDER – W. R. GRIFFITH – D. H. SUMI – J. M. BURCART: Portland forward records check of crime victims. *US Department of Justice, Washington DC*. 1978. In: E. F. LOFTUS – J. W. SCHOOLER – S. M. BOONE – D. KLINE: Time went by so slowly: Overestimation of event duration by males and females. *Applied Cognitive Psychology*, 1. 1987. 12. [a továbbiakban: LOFTUS (1987)].

⁶⁶ C. D. B. BURT – J. POPPLE: Effects of Implied Action Speed on Estimation of Event Duration. *Applied Cognitive Psychology*, 10. 1996. 53–63. [a továbbiakban: BURT (1996)]

⁶⁷ COHEN (1995) 282.

⁶⁸ A. C. I. PEDERSEN – D. B. WRIGHT: Do differences in event descriptions cause differences in duration estimates? *Applied Cognitive Psychology*, 16. 2002. 773. [a továbbiakban: PEDERSEN (2002)]; V. PROHAKSA: Reporting the dates of events: The role of prior knowledge. *Memory*, 4. 1996. 325–336. [a továbbiakban: PROHAKSA (1996)]; LOFTUS (1987) i. m. 3.

⁶⁹ WRIGHT (2008) i. m. 98.

események időtartamának információja helyett⁷⁰, az új, vagy atipikus események időtartamát különösen nehéz megbecsülnünk és becsléseink meglepően befolyásolhatóak: a mód, ahogy egy kérdés megfogalmazásra kerül, jelentős mértékben megváltoztathatja a válaszunkat.⁷¹ Ahogy az egyik tanulmány írja: „összegezve, annak megbecslése, hogy valami mennyi ideig történt, rendkívül nehéz feladat.”⁷²

A döntéshozók nem várhatják el a kérelmezőktől, hogy emlékezzenek az események időtartamára, és óvatosnak kell lenniük a pontos időtartam-becslésekre vonatkozó elvárásokkal. A kanadai Szövetségi Bíróság abszolút helyesen semmisített meg egy döntést, amelyben a Tanács például úgy találta, hogy a kérelmező nem volt szavahihető, mert nem emlékezett, milyen sokáig tartott neki kiásnia a saját sírját, miközben fegyvert szegeztek rá. A bíróság azt javasolta, hogy a Tanácsnak nagyobb figyelmet kellett volna szentelnie a kérelmező magyarázatának: „nem volt órája, de ennél is fontosabb, hogy elmagyarázta, a konkrét helyzetben nem erre figyelt.”⁷³

2.1.4 Sorrend

Néhány korai kutatás a dátumokra vonatkozó memóriánk kapcsán azt sugallta, hogy míg az ilyen memória nyilvánvalóan megbízhatatlan, addig úgy tűnik, „egész jó elképzeléseink vannak az események relatív sorrendjéről”.⁷⁴ Mégis számos friss kutatás, ami kifejezetten ezt a témát kutatta, megkérdőjelezi ezt a következtetést. Egy alkalommal például a résztvevők napló-bejegyzéseit átirták kártyákra és összekeverték őket. Amikor az alanyokat megkérték, hogy rakják őket kronológiai sorrendbe, ezt helyesen a bejegyzések átlagosan 36,5%-ában tudták megtenni, függetlenül attól, hogy az egyes eseményeket milyen jól tudták felidézni.⁷⁵ Egy másikban az alanyok kaptak egy kamerát és megkérték őket, hogy dokumentálják egy napnak az eseményeit. A nap végén, amikor megkérték őket, hogy a fényképeket rakják időrendbe, a sorrendnek alig több mint felét (52,6%-át) találták el. Két hónappal később a pontosság aránya 36,2%-ra romlott.⁷⁶

⁷⁰ BURT (2008a) i. m. 137. (kiemelés hozzáadva).

⁷¹ Miután tanúi voltak egy egyetemi óra során megrendezett incidensnek, pl. feltették a hallgatóknak azt a kérdést, hogy „Mennyi ideig tartott a személynek keresztül [...] az előadótermen?” úgy, hogy vagy a „sétálni”, „szaladni”, „haladni” szavak voltak a kérdés kiegészítései. A hallgatók becslése összhangban állt a kérdésben szereplő ige által implikált sebességgel: a „sétálni” kiegészítés eredményezte a leghosszabb időbecslést és a „szaladni” a legrövidebbet: BURT (1996) i. m. 56.; lásd még: PROHAKSA (1996) i. m.; BURT (1992) i. m.

⁷² WRIGHT (2008) i. m. 99.

⁷³ Alfonso v. Kanada (Állampolgársági és Bevándorlásügyi miniszter) [2007] FCJ No. 72. 38. bekezdés

⁷⁴ BROWN (1985) i. m. 150.; lásd még: BRUCE (1989) i. m. 153.

⁷⁵ C. D. B. BURT – S. KEMP – J. M. GRADY – M. CONWAY: Ordering autobiographical experiences. *Memory*, 8. 2000. 323–332.

⁷⁶ C. D. B. BURT – S. KEMP – M. CONWAY: Ordering the components of autobiographical events. *Acta Psychologica*, 127. 2008. 36–45. [a továbbiakban: BURT (2008b)]. Más kutatások azt sugallják, hogy az események sorba rendezésére való képességünk még sokkal rosszabb lehet, ha ezek az események egymáshoz nem kapcsolódnak; FRIEDMAN (2004) i. m. 595., 597.

Az ilyen kutatásokból a kutatók azt a következtetést vonják le, hogy valójában „gyakran nehézséget okoz számunkra az önéletrajzi események elemeinek a sorrendjét felidézni”,⁷⁷ hogy „nem vagyunk különösebben jók”⁷⁸ az ilyen típusú feladatokban, hogy a próbálkozásaink „kronológiai mellényúlásokként jellemezhetők”,⁷⁹ és hogy „számos bizonyíték” áll rendelkezésre arról, hogy az ilyen típusú memória „rohamosan romlik”.⁸⁰ Ahogy a kutatók megjegyzik, az ilyen tévedések mintája „konzisztens azon hibák előfordulásával, amelyeket az emberek datálási képességének vizsgálatakor találtak”,⁸¹ és hogy kutatásról kutatásra sokkal több bizonyíték van arra az általános megállapításra, hogy a „memória a miről”, meglehetősen függetlennek tűnik a „mikorra vonatkozó memóriától”.⁸²

2.2 Hétköznapi tárgyak

A kérelmező állítását ellenőrizendő, miszerint ő szomáliai állampolgár, a Tanács tisztviselője feltette az egyszerű kérdést: „mi van a szomáliai ötshillinges bankjegy hátulján? A jogi tanácsadó közbeszólt: Mielőtt az ügyfelem válaszolna – mondta – meg tudná mondani, tisztviselő úr, hogy mi van a kanadai ötdolláros hátulján?” Nem tudta.

A tisztviselő kérdése sokkal kevésbé volt egyszerű, mint amilyennek tűnt, mivel meglepően rossz a memóriánk a hétköznapi dolgokkal kapcsolatban. A kanonizált kutatás a hétköznapi tárgyakra vonatkozó memóriával kapcsolatban 1979-ből azt mutatta, hogy a kutatás amerikai alanyainak csak nagyon hozzávetőleges elképzelései vannak arról, hogyan néz ki egy amerikai penny. A kutatás arra kérte az alanyokat, hogy rajzoljanak le egy pennyt emlékezetből; hogy rajzoljanak le egy pennyt úgy, hogy megadják nekik a jellemzőinek a listáját; hogy válasszák ki a jellemzők listájáról a valósakat és hamisakat, hogy azonosítsák a pennyk képeinek pontatlanságait, és hogy válasszák ki a valódi pennyt egy sorból. Az eredmény az volt, amit a kutatók nagyvonalúan „figyelemreméltóan szegényesnek” neveztek:⁸³ a pennyk megrajzolására tett kísérletek nagyjából „súlyosan hibásak” voltak; a résztvevők kevesebb, mint fele tudott azonosítani egy valódi pennyt; és számos résztvevő valószínűleg fogadott el egy sor hamis jellemzőt.⁸⁴ Arra az esetre, ha esetleg az eredmények sajátosan a pennyre lennének érvényesek, a kutatást elvégezték különböző érmékkel, azonos eredménnyel.⁸⁵ És arra az esetre, ha esetleg az eredmények csak az amerikaiakra len-

⁷⁷ BURT (2008b) i. m. 43.

⁷⁸ BURT (2008a) i. m. 130.

⁷⁹ BURT (2000) i. m. 330.

⁸⁰ BURT (2008b) i. m. 43.

⁸¹ Uo.

⁸² J. J. SKOWRONSKI – W. R. WALKER – A. L. BETZ: Ordering our world: An examination of time in autobiographical memory. *Memory*, 11. 2003. 257.; ismertetőért lásd: FRIEDMAN (1993).

⁸³ R. S. NICKERSON – M. J. ADAMS: Long-term memory for a common object. *Cognitive Psychology*, 11. 1979. 288.

⁸⁴ Ugyanott, 301. (bár senkit nem tévesztett meg a „Made in Taiwan” felirat).

⁸⁵ D. C. RUBIN – T. C. KONTIS: A schema for common cents. *Memory – Cognition*, 11. 1983. 335–341. [a

nének jellemzőek, megismételték világszerte: kanadaiak, portugálok, írek, japánok, britek – egyiküknek sem volt fogalma sem arról, hogyan néznek ki a pénzmérik.⁸⁶

Ahogy más tanulmányok megmutatták, amikor hétköznapi tárgyakról van szó, nehezünkre esik visszaemlékezni bármire, kezdve a számjegyek helyétől a számológépen⁸⁷ egészen a félhold alakjáig.⁸⁸ Egy kutatásban, még az sms-ek előtt, 151 résztvevőből egy sem volt képes pontosan visszaemlékezni arra, hogyan helyezkednek el a betűk a telefon tárcsáján.⁸⁹ Egy másik kísérletsorban az alanyok átlagosan csak 47%-ban tudtak visszaemlékezni a „néhány legfontosabb és leggyakoribb” brit útjelző olyan főbb jellemzőire, mint a formájára és színére, annak ellenére, hogy – ahogy a kutatók rámutattak – az érmékkel összehasonlítva a közúti jelek sokkal nagyobbak és az egyediségüket különböző színek is megjelenítik, nem csak az eltérő körvonalak, és a figyelembevételük létfontosságú a személyes biztonságra.⁹⁰ Csaknem a résztvevők fele azt hitte, hogy a nyolcszögletű STOP-tábla korong alakú.⁹¹ Az ilyen hétköznapi tárgyak kapcsán a „velük való ismételt találkozás [...] figyelemreméltóan hatástalannak bizonyul annak biztosítására, hogy a külsejük pontosan felidézhető legyen.”⁹²

Az ilyen kutatásokból az a konszenzus született, hogy kifejezetten rossz a vizuális memóriánk a hétköznapi tárgyak kapcsán, és hogy ez inkább a kódolás miatt van, nem felidézési hiba miatt – nem arról van szó, hogy ezt az információt eltároljuk valahol az elménkben és nehéz megtalálni, hanem hogy elmulasztjuk egyáltalán regisztrálni az ilyen típusú információt, mert „az ezeknek való passzív kitettség [...] önmagában nem vezet a memóriában való megmaradáshoz”.⁹³ Természetesen képesek vagyunk erőfeszítést tenni azért, hogy megtanuljuk, hogyan néz ki a pénzünk, ahogy a „Memória a hétköznapi tárgyakra: rövid szándékos tanulmányozás elegendő túljutni az amerikai érmék jellemzőinek hiányos felidezésén”⁹⁴ című tanulmány bemutatja, de ezt csaknem sosem tesszük meg, mivel az ilyen ismeret „nem szolgálna

továbbiakban: RUBIN (1983)]

⁸⁶ B. M. HUGHES: Misremembering the appearance of common objects: Further cross-cultural confirmation. *Perceptual and Motor Skills* 95. 2002. 1255.; G. V. JONES: Misremembering a common object: When left is not right. *Memory – Cognition*, 18. 1990. 174–182.

⁸⁷ M. RINCK: Memory for everyday objects: Where are the digits on numerical keypads? *Applied Cognitive Psychology*, 13. 1999. 329–350. [a továbbiakban: RINCK (1999)]

⁸⁸ M. MARTIN – G. V. JONES: Memory for orientation in the natural environment. *Applied Cognitive Psychology*, 11. 1997. 279–288. [a továbbiakban: MARTIN (1997)]

⁸⁹ J. MORTON: A singular lack of incidental learning. *Nature*, 215. 1967. 203–204. In: RINCK (1999) i. m.

⁹⁰ M. MARTIN – G. V. JONES: Generalizing everyday memory: Signs and handedness. *Memory – Cognition*, 26. 1998. 193–194.

⁹¹ Uo. 198.

⁹² Ugyanott, 195..

⁹³ MARTIN (1997) 280.

⁹⁴ W. R. MARMIE – A. F. HEALY: Memória a hétköznapi tárgyakra: rövid szándékos tanulmányozás elegendő túljutni az amerikai érmék jellemzőinek hiányos felidezésén. *Applied Cognitive Psychology*, 18. 2004. 445–453.

semmilyen hasznos funkciót”,⁹⁵ „nem kell tudnunk, mi van belevésve az érmékbe ahhoz, hogy megfelelően tudjuk használni őket”.⁹⁶ A hétköznapi tárgyakra vonatkozó memóriánk „csak annyira precíz és pontos, amennyire kell” és „épp annyira emlékszünk a tárgyak vizuális jellemzőiből, amennyivel képesek vagyunk megtenni azokat a meglehetősen nagyvonalú különbségtételeket, amelyeket a mindennapi élet megkövetel”.⁹⁷

Egy menekültügyi meghallgatáson ugyanakkor megkérdőjeleződhet a kérelmezők őszintesége, ha szegényesen teljesítenek egy ilyen típusú memória-teszten. Például egy kérelmező bizonytalansága, aki nem tudja pontosan leírni a nemzeti személyazonosító okmányát,⁹⁸ lehet egyszerűen ennek a jól ismert memória-jelenségnek a megnyilvánulása.

2.3 Ismétlődő események

Amikor ismétlődő, hasonló eseményeket élünk át, utólag nem csak a gyakoriságuk megbecslése okoz nehézséget, hanem ahogy számos kutatás egybehangzóan megalapította, jellemzően elveszítjük azt a képességet is, hogy világosan emlékezzünk az egyik konkrét eseményre, ha emlékszünk egyáltalán. Az ilyen, „eredetileg megkülönböztethető események összekeverhetőkké, vagy felidézhetetlenné válhatnak”,⁹⁹ mert – egyszerűen megfogalmazva – gyakran nehéz észben tartani az ismétlődő események közül egy konkrétat”.¹⁰⁰

Ez részben annak az eredménye, amire a kutatók úgy hivatkoznak, mint a „frissítési probléma”: ahhoz, hogy emlékezz, hol parkoltál az autóddal ma, frissítened kell azt az emlékedet, hogy hol parkoltál tegnapi. Ennek eredményeként, „amikor megkérdezik tőled, hogy hol parkoltál két héttel ezelőtt, bármely válaszod valószínűleg rossz lesz. A frissítés gyakorlatilag törli a múltbeli események egyes részleteit a memóriából”.¹⁰¹ Emellett, ahelyett, hogy emlékeznénk minden egyes megfázásra, amin átestünk, vagy minden egyes alkalomra, amikor elmentünk az orvoshoz, az ilyen hasonló esetekre vonatkozó emlékezetünk összeolvad, és ezeket felülírják „a hasonló események csoportjának általános emlékei”,¹⁰² mint egy tipikus megfázás vagy egy látogatás az orvosnál.¹⁰³ Amint az elménknek elég információja van ahhoz,

⁹⁵ MARTIN (1997) i. m. 280.; lásd még: MARMIE (2004) i. m. 446.

⁹⁶ RUBIN (1983) i. m. 340.

⁹⁷ A. D. SMITH – G. COHEN: Memory for places: Routes, maps, and object locations. In: COHEN (2008) i. m. 193.

⁹⁸ Kabashi v. Kanada (Állampolgársági és bevándorlásügyi miniszter) [1998] FCJ No. 509; Ali v. Kanada (Állampolgársági és bevándorlásügyi miniszter) [2004] FCJ No. 1350.

⁹⁹ BRADBURN (1987) i. m. 158.

¹⁰⁰ HABER (2000) i. m. 1070.

¹⁰¹ Uo. 1071.

¹⁰² J. B. JOBE – R. TOURANGEAU – A. F. SMITH: Contributions of survey research to the understanding of memory. *Applied Cognitive Psychology* 7. 1993. 576. [a továbbiakban: JOBE (1993)]

¹⁰³ WILLIAMS (2008) i. m. 28.; BELL (1998) i. m. 388.

hogy megalkosson egy ilyen új „összeolvadt emléket”,¹⁰⁴ a konkrét részletei az egyes múltbeli eseményeknek már nem szükségesek; amit megőröznék helyett, az a lényegük. Figyelembe véve „a hihetetlen problémákat [...], amik előfordulnának, ha mindenre emlékeznénk”,¹⁰⁵ ez a váltás az egyes emlékekről az általános emlékekre jó módnak tűnik a felidézési hatékonyság maximalizálására.¹⁰⁶

A mindennapi példák az ilyen meglehetősen intuitív megfigyelésekre számosak.¹⁰⁷ Úgy tűnik, a döntéshozók ugyanakkor gyakran azt hiszik, hogy ha egy ismétlődő esemény elég fontos, vagy felkavaró, annak immunisnak kell lennie az ilyenfajta váltásra, és hogy minden egyes alkalom bele fog égni az agyunkba. Amit gyakran elfelejtenek megérteni, az az, hogy a váltás az egyedi eseményről az általános emlékre éppúgy megtörténik jelentős és nyugtalanító események kapcsán, mint mindennapiak esetén.

Ha a jelentős, ismétlődő események immunisak lennének az ilyen típusú váltásra, sokkal jobbak lehetnének a saját orvosi kórtörténeteink felidezésében. Valójában azonban közismerten rosszak vagyunk benne, részben a fent említett ismétlődési hatás miatt. Egy kutatás arra kérte az alanyait, hogy idézzenek fel minden ismétlődő súlyos orvosi eseményt az elmúlt évből, ahol az „ismétlődő” eseményt úgy definiálták, hogy azok, amelyek miatt háromszor vagy többször kellett egészségügyi szakemberekhez fordulniuk és „súlyosnak” azokat, amelyek „magukban foglaltak egy olyan problémát, amely nagy valószínűséggel súlyos fertőzést, kimerültséget, vagy halált okozhattak volna szakszerű orvosi kezelés hiányában”.¹⁰⁸ Az alanyok az ilyen esetek több mint felét (54%-át) nem tudták felidézni.¹⁰⁹ Ehhez hasonlóan, ha a

¹⁰⁴ WILLIAMS (2008) i. m. 23.

¹⁰⁵ S. KEMP – C. D. B. BURT – L. FURNEAUX: A test of the peak-end rule with extended autobiographical events. *Memory – Cognition* 36. 2008. 133. [a továbbiakban: KEMP (2008)].

¹⁰⁶ Ulric Neisser, egy úttörő kutató az önéletrajzi emlékezet terén, „repizódikus memóriának” nevezte az ilyen újraalkotott emlékeket az ismétlődő események kapcsán. Egy híres esettanulmányban Neisser elemezte John Dean, Richard Nixon korábbi tanácsadójának a vallomását, aki megjelent a Szenátus Watergate Vizsgálóbizottsága előtt és „vallomást tett olyan beszélgetésekről, amelyekről később kiderült, hogy magnóra lettek rögzítve”. Habár Dean leírása az egyes beszélgetésekről „rendszeres torzulásokat” tartalmazott, Neisser mégis arra a következtetésre jutott, hogy alapvetően pontos volt: „pontos volt azon a szinten, hogy se nem szemantikus (mivel látszólag konkrét epizódokat írt le), se nem „epizodikus” (mivel az epizódokról szóló beszámolóik gyakran tévesek voltak). A „repizódikus” megnevezést itt ilyen emlékek leírását jelenti: ami egy emlékezetes epizódnak tűnik, az valójában ismétlődő események sorozatát jelenti, és így valós helyzetképet tükröz”. Ahogy Neisser megjegyezte következtetésében, Dean „beszélgetések egész sorozatának témáját idézte fel, és juttatta kifejezésre különböző eseményekben”. U. NEISSER: John Dean's memory: A case study. *Cognition*, 9. 1981. 1.; lásd még: BARCLAY (1986) i. m. 102. Neisser John Dean-tanulmányának metodológiai kritikájáért ld. ugyanakkor: D. EDWARDS – J. POTTER: The Chancellor's memory: Rhetoric and truth in discursive remembering. *Applied Cognitive Psychology*, 6. 1992. 187–215.

¹⁰⁷ Ismertetőért lásd: JOBE (1993) i. m.

¹⁰⁸ MEANS (1991) i. m. 307.

¹⁰⁹ Ugyanott; lásd még: COHEN (1995) i. m.; J. B. JOBE – A. W. WHITE – C. L. KELLEY – D. J. MINGAY – M. J. SANCHEZ – E. F. LOFTUS: Recall strategies and memory for health-care visits. *Milbank Quarterly*, 68. 1990. 171–189.

felzaklató emlékek immunisak lennének az ilyen típusú váltásra, a szociális munkások és kérdőíves metodológiával dolgozók abbahagyhatnák a próbálkozásokat új módszerek kidolgozására annak érdekében, hogy javuljon a családon belüli erőszak áldozatainak képessége konkrét események felidézésére. A kutatók rég felismerték, hogy az alanyaik „képtelensége arra, hogy felidézzék az erőszak konkrét eseteit „veszélyeztetheti az érvényességét” az életük eseményeiről való beszámolójuknak, és így különféle kutatási módszereket dolgoztak ki, hogy segítsenek ezeknek a nőknek jobb hozzáférést szerezni az ilyen típusú emlékeikhez.¹¹⁰ Ahogy lentebb tárgyalásra kerül, egy menekültekről szóló friss tanulmány azt találta, hogy „a tipikus probléma”, amiről az alanyok beszámoltak, „a hasonló, ismétlődő események emlékeihez kapcsolódott”, és azt sugallja, hogy néhány a dokumentált emlékezetzavaraik közül „két vagy több esemény összekeveréséből” eredhet.¹¹¹

Az egyik legvilágosabb példát a váltásra a külön eseményekre vonatkozókról az általános emlékekre ismétlődő felzaklató események esetében egy tanulmányban dokumentálták, amely négy olyan fiatalról szól, akiket hónapokon keresztül szexuálisan kizsákmányolt egy prostitúcióval és pornográfiával foglalkozó csoport. Amikor végül a kizsákmányolóikat letartóztatták, ezeket a (8 és 15 év közötti) gyerekeket hosszasan meghallgatta a rendőrség. Összefüggő nyilatkozatokat adtak, amelyekben részletesen leírták az elszenvedett sérelmeket, olyan nyilatkozatokat, amelyek általános igazságát és pontosságát megerősítette az a több száz hangkazetta és fénykép, amelyeket a rendőrség lefoglalt. És mégis, amikor kifejezetten egyes olyan eseményekről kérdezték őket, amelyek szerepeltek az igazságügyi bizonyítékok között, gyakran nem voltak ezekről világos emlékeik. Ezen esetek közül többről a gyerekek vagy beismerték, hogy nem képesek visszaemlékezni rájuk, vagy fenntartották, hogy sosem történtek meg, az ezzel ellentétes bizonyítékok dacára. Összességében a vallomásuk „nagyfokú hiányossági hibákat” tartalmazott – a velük tudottan megtörtént súlyosan kizsákmányoló cselekedetek alig több mind egyharmadáról (39%) voltak emlékeik.¹¹² A kutatók arra következtettek, hogy a gyermekek emlékei ezekről az ismétlődő eseményekről egyszerűen összeolvadtak.¹¹³

Röviden, nincs ok arra, hogy a döntéshozóknak miért ne kellene számítania a normális „átíródásra az epizodikus memóriából a szemantikusbá”¹¹⁴ a kérelmezők fontos, vagy nyomasztó eseményekhez fűződő emlékei kapcsán.

¹¹⁰ M. YOSHIHAMA – B. GILLESPIE – A. C. HAMMOCK – R. F. BELL – R. M. TOLMAN: Does the life history calendar method facilitate the recall of intimate partner violence? Comparison of two methods of data collection. *Social Work Research*, 29. 2005. 151–163.; ismertetőért lásd még: R. F. BELL – W. L. SHAY – F. P. STAFFORD: Event history calendars and question list surveys: A direct comparison of interviewing methods. *Public Opinion Quarterly*, 65. 2001. 66.

¹¹¹ J. HERLIHY – P. SCRAGG – S. TURNER: Discrepancies in autobiographical memories – implications for the assessment of asylum seekers: repeated interviews study. *British Medical Journal*, 324. 2002. 326. [a továbbiakban: HERLIHY (2002)]; lásd még: HERLIHY (2009) i. m. 183.

¹¹² S. BIDROSE – G. S. GOODMAN: Testimony and evidence: A scientific case study of memory for child sexual abuse. *Applied Cognitive Psychology*, 14. 2000. 209. [a továbbiakban: BIDROSE (2000)]

¹¹³ Uo.

¹¹⁴ MEANS (1991) i. m. 298.

2.4 Periférikus információ

A tény, hogy egy esemény emlékezetes, nem jelenti azt, hogy emlékezni fogunk rá minden részletében. Amikor a Tanács például úgy véli, hogy a kérelmezőnek emlékeznie kellene arra, hogy egy évvel korábbi alkalommal „milyen ruha volt az embereken a katonai ügyész irodájában”,¹¹⁵ vagy a pontos alakjára, méretére és színére annak a táskának, amibe belepakolta a holmiját,¹¹⁶ vagy annak a rádiócsatornának a frekvenciájára, amit hallgatott akkor, amikor megtudta, hogy őt keresik a hatóságok,¹¹⁷ ez egyszerűen nincs összhangban azzal, amit arról tudunk, hogy az emberek hogyan emlékeznek.

Ahogy azt kutatások sokasága tisztázta, „nem igazolt feltételezni, hogy *minden* részlet jól megmarad azért, mert egy érzelmileg felfokozott esemény során bukkanunk fel”.¹¹⁸ Ehelyett legjobban egy esemény azon aspektusaira fogunk emlékezni, amelyekre a legszorosabb figyelmet fordítjuk épp akkor, és valószínűtlen, hogy világosan fogunk emlékezni, ha egyáltalán fogunk emlékezni, azokra, amelyek kívül kerültek a figyelmünk fókuszán. „Lehetséges, hogy a szemed előtt történnek az események”, például „kényelmesen a látó- és hallótávolságon belül, és mégsem gyakorolnak hatást az emlékezetedre, ha akkor épp másra figyeltél.”¹¹⁹

Talán még meglepőbb az a megfigyelés, hogy épp egy esemény bizonyos aspektusára való fókuszálásnak „ára van”: úgy tűnik, tönkreteszi azt a képességünket, hogy emlékezzünk olyan információkra, amelyekre nem fordítottunk figyelmet.¹²⁰ A kutatók szerint a „figyelemszűkülés”,¹²¹ vagy „memóriaalagút”¹²² segíthet elmagyarázni azokat a tapasztalatokat, amelyekről számos, szemtanúkkal foglalkozó kutatás beszámolt. Ezekben tényleges vagy szimulált bűncselekmények tanúi, akik intenzíven fókuszáltak az előttük kibontakozó események központi jellemzőire, jelentős mértékben elvesztették azt a képességüket, hogy képesek legyenek visszaemlékezni a

¹¹⁵ J.U. v. Kanada (Állampolgársági és bevándorlásügyi miniszter) [2005] FCJ No. 1079. 8. bekezdés.

¹¹⁶ Hagi-Mayow v. Kanada (Állampolgársági és bevándorlásügyi miniszter) [1994] FCJ No. 292. 15. bekezdés.

¹¹⁷ Michael v. Kanada (Állampolgársági és bevándorlásügyi miniszter) [1997] FCJ No. 933.

¹¹⁸ CHRISTIANSON (1993) i. m. 367. (kiemelés az eredetiben).

¹¹⁹ HABER (2000) i. m. 1061.

¹²⁰ S.-A. CHRISTIANSON – E. F.LOFTUS: Memory for traumatic events. *Applied Cognitive Psychology*, 1. 1987. 237.; M. A. SAFER – S.-A. CHRISTIANSON – M. W. AUTRY – K. ÖSTERLUND: Tunnel memory for traumatic events. *Applied Cognitive Psychology*, 12. 1998. 99–117. [a továbbiakban: SAFER (1998)]; J. M. BROWN: Eyewitness memory for arousing events: Putting things into context. *Applied Cognitive Psychology*, 17. 2003. 93–106.; S.-A. CHRISTIANSON – E. F.LOFTUS – H. HOFFMAN – G. R.LOFTUS: Eye fixations and memory for emotional events. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory and Cognition*, 17. 1991. 693–701.

¹²¹ CHRISTIANSON (1991) i. m. 693.

¹²² SAFER (1998) i. m.; T. H., KRAMER – R. BUCKHOUT – P.EUGENIO: Weapon focus, arousal and eyewitness memory: Attention must be paid. *Law – Human Behavior*, 14. 1990. 168. [a továbbiakban: KRAMER (1990)].

környező részletekre.¹²³ Ezek a tanulmányok „hajlamosak egy hasonló adatmintához közelíteni: a tanúk leírásai pontosnak és következetesnek tűnnek az idő múlásával is, egyes érzelmileg felfokozott, vagy erőszakos esemény bizonyos központi, kritikus részletei kapcsán, de sokkal kevésbé pontosak a perifériális, irreleváns részletek, vagy a környezeti/környező információk vonatkozásában.”¹²⁴

Hogy melyik információ „központi” és melyik „perifériális”, az szükségszerűen egy olyan szubjektív meghatározás kérdése, amelyet az a személy végez, akinek a memóriájáról szó van.¹²⁵ „a központi információk” azok, amelyeknek „az alany a legnagyobb jelentőséget tulajdonítja”.¹²⁶ Egy megdöbbentő tény, ami kiderül a szemtanúk emlékezetével foglalkozó kutatásokból az, hogy jelentős számú egyéni változata van az információtípusoknak, amelyek megragadják a figyelmünket. Amikor különböző emberek figyelik meg ugyanazt a bűncselekményi helyszínt, néhányan az autó márkájára emlékeznek és nem a színére, mások a színére és a márkájára nem.¹²⁷ Egy lövöldözés szemtanúja azt mondta a rendőrségnek, hogy elsodorta az áldozat teste. Precízen és pontosan le tudta írni az áldozat sebeit, a pozícióját az utcán és a testtartását, de amikor megkérték, hogy írja le, mit viselt az áldozat, úgy emlékezett, hogy pólót és piros-fekete szövetszekit. Sötétkék pulóver és farmernadrág volt rajta. Annak ellenére, hogy szó szerint minden figyelmét rá összpontosította, az áldozat ruhái perifériális információknak számítottak (ez a tanú arról számolt be, hogy az áldozat volt a figyelme központjában, de nyilvánvalóan ez nem foglalta magában a ruházatát”).¹²⁸

Egy dolog, ami jellemzően megragadja a figyelmünket ugyanakkor a fegyver, és ennek van egy előre jelezhető hatása a periférikus memóriánkra: kutatásról kutatásra bebizonyosodott, hogy az alanyok, akik fegyver közelébe kerültek, arra fókuszáltak, minden más hátrányára körülötte, beleértve azt a személyt is, aki a fegyvert fogta. Az első kutatásban, ami dokumentálta ezt a „fegyver-hatást”, vagy „fegyver fókusz”, két csoport embernek levetítettek egy videó-felvételt egy vegyesbolti tranzakcióról. A két esemény azonos volt azzal a kivétellel, hogy az első felvételen a vásárló egy csekket ad át az eladónak és az eladó visszajárót ad neki, míg a másodikban a vevő fegyvert ránt és az eladó pénzt ad neki a pénztárból. Azok az alanyok, akik a fegyveres verziót látták, feleakkora arányban tudták kiválasztani a vevőt a felsorakoztatott

¹²³ Lásd pl.: CHRISTIANSON (1993) i. m.; CHRISTIANSON (1987) i. m.

¹²⁴ CHRISTIANSON (1993) i. m. 376.; de lásd: B. S. COOPER – M. A. KENNEDY – H. F. HERVÉ – J. C. YUILLE: Weapon focus in sexual assault memories of prostitutes. *International Journal of Law and Psychiatry*, 25. 2002. 181–191. [a továbbiakban: COOPER (2002)].

¹²⁵ HERLIHY (2002) i. m. 325.

¹²⁶ KRAMER (1990) i. m. 168.

¹²⁷ A. B. VILLEGAS – M. J. SHARPS – S. CHISHOLM: Eyewitness memory for vehicles. *The Forensic Examiner*, Fall 2005. 28. [a továbbiakban: VILLEGAS (2005)]

¹²⁸ YUILLE (1986) i. m. 296.

emberek közül.¹²⁹ Ezt a hatást megismételték számos alkalommal laboratóriumi környezetben éppúgy, mint valós-szimulációs kísérletben.¹³⁰

A fegyverre fókuszálás előre és hátra is működhet; nem csak megszűnünk regisztrálni a jelenet más aspektusait, amit a fegyver képhe kerül, problémás lehet visszaemlékezni arra az információra is, ami azelőtt történt, hogy a fegyver megjelent volna a színen. Az ilyen „retrográd felülírásokat”¹³¹ bemutatták a fenti videó-felvételes kísérletek módosított verziójában, ahol az alanyok két csoportja azonos felvételeket látott, azzal a kivétellel, hogy az egyik incidens nélkül zajlott, a másik lövöldözésbe torkollott. Annak a csoportnak a tagjai, akik az erőszakos verziót látták, nehézséget okozott visszaemlékezni az olyan perifériális részletekre, amelyek a film első felében, a lövöldözés előtt történtek. A felidézés különbségei „drámaiak” voltak: az erőszakos verziót látó alanyok csak 4,3%-a emlékezett helyesen egy konkrét részletre a film első feléből, szemben a nem-erőszakos verziót látó csoport 27,9%-ával. „Ígéretes magyarázat ezekre a memória-hiányokra”, vonták le a következtetést a kutatók, „hogy a mentális sokk szétzilálja a folyamatban lévő feldolgozást, ami szükséges a teljes információátároláshoz a memóriában”.¹³²

¹²⁹ E. F. LOFTUS – G. R. LOFTUS – J. MESSO: Some facts about “Weapon Focus”. *Law – Human Behavior*, 11. 1987. 55–62. [a továbbiakban: LOFTUS (1987)]

¹³⁰ A. MAASS – G. KÖHNKEN: Eyewitness identification: Simulating the “weapon effect”. *Law – Human Behavior*, 13. 1989. 397–408.; KRAMER (1990) i. m.; W. OUE – N. ONUMA – Y. UCHINO – Y. HAKODA: The effect of sharpness of a knife on weapon focus. *Japanese Journal of Psychonomic Science*, 21. 2002. 45–46.; ismertetőért lásd: HABER (2000) i. m.. A tény, hogy a figyelmünk a fegyverre fókuszál, nem jelenti ugyanakkor azt, hogy szükségszerűen képesek leszünk tisztán emlékezni a fegyverre. Míg néhány „fegyver-fókusz” kísérlet megjegyezte, hogy az alanyaik általában képesek voltak jól leírni a fegyvert (KRAMER (1990) i. m.), számos kutatás azt tapasztalta, hogy gyakran meglehetősen rosszak vagyunk a lőfegyverek különböző típusainak felismerésében és azonosításában, még koncentrált laboratóriumi kísérletekben is (ismertetőért lásd: M. J. SHARPS – A. B. HESS – H. CASNER – B. RANES – J. JONES: Eyewitness memory in context: Toward a systematic understanding of eyewitness evidence. *The Forensic Examiner*, Fall 2007. 22. A tény, hogy egy másik kutatásban 103 válaszadóból 92 azt hitte, hogy fegyvert látott annak a férfinak a kezében, aki valójában elektromos csavarhúzózt tartott, rávilágít egy különálló, de kapcsolódó problémára: „meggyőző mennyiségű [2005-ig], több mint 2000 tanulmányból álló, a szemtanúk emlékezetével foglalkozó pszichológiai kutatás kétségkívül alátámasztotta, hogy a nagymértékű tévedések nem ritkák és hogy a memória könnyen befolyásolható”. P. A. GRANHAG – L. A. STRÖMWALL – M. HARTWIG: Eyewitness testimony: Tracing the beliefs of Swedish legal professionals. *Behavioral Sciences and the Law*, 23. 2005. 709–727. [a továbbiakban: GRANHAG (2005a)] 709.; SHARPS i. m. 25.; WILLIAMS (2008) i. m. 76.; lásd még: D. B. WRIGHT – E. F. LOFTUS: How misinformation alters memories. *Journal of Experimental Child Psychology*, 71. 1998. 155–164.

¹³¹ B. H. BORNSTEIN – L. M. LIEBEL – N. C. SCARBERRY: Repeated testing in eyewitness memory: A means to improve recall of a negative emotional event. *Applied Cognitive Psychology*, 12. 1998. 119–131.; E. F. LOFTUS – T. E. BURNS: Mental shock can produce retrograde amnesia. *Memory – Cognition*, 10. 1982. 318–323.

¹³² LOFTUS (1982) 321. Ezeket az eredményeket ugyanakkor nem sikerült következetesen megismételni: más kutatások, amelyek semlegesek között sokkoló képek látványának tették ki alanyaikat, azt tapasztalták, hogy anti-retrográd és nem retrográd felülírásokat tapasztaltak; lásd: T. H. KRAMER – R. BUCKHOUT – P. FOX – E. WIDMAN – B. TUSCHE: Effects of stress on recall. *Applied Cognitive Psychology*, 5. 1991. 483–488. [a továbbiakban: KRAMER (1991)]; S.-A. CHRISTIANSON – L.-G. NILSSON:

Néhány pszichológus szerint, „amikor egy fegyver jelen van, csaknem minden más, ami történik, észrevétlen lesz, és így emlékezni sem fognak rá”, és hogy „fel kell tételezni, hogy az erőszak bármilyen formája szűkíti a figyelmet, és hogy ami kívül van a megfigyelő szűkült figyelemfókuszán, kevésbé teljesen kódolódik, ha kódolódik egyáltalán a memóriában.”¹³³ Viszont ez talán már túl messze menő következtetés, mivel más kutatásokban nem mutatkozott ez a hatás,¹³⁴ ami arra utal, hogy talán nem fordul elő minden helyzetben, vagy előfordul, de más hatások túlsúlyba kerülnek. Ettől függetlenül megmarad a „széleskörű konszenzus”, hogy a fegyverre fókuszálás általánosan felülírja a szemtanúk emlékezetét a perifériális információk kapcsán,¹³⁵ és hogy „a stressz magas foka [az esemény időpontjában] hajlamos csökkenteni a felidézés mennyiségét.”¹³⁶

A fentiek fényében, a döntéshozóknak rendkívül körütekintőeknek kell lenniük annak feltételezésekor, hogy egy esemény, különösen egy erőszakos esemény, bármely konkrét aspektusa, természeténél fogva olyan jelentős, hogy a kérelmező nehezen felejtheti el.

2.5 Nevek

Számos kutatás kísérletileg igazolta azt, amit többségünk ösztönösen tud: gyakran nehéz emlékezni a megfelelő nevekre. Klinikai körülmények között nyilvánvalóvá válik például, hogy sokkal nehezebb az alanyok számára emlékezni egy személy nevére, mint a foglalkozására, vagy a hobbjára.¹³⁷ Valójában „óriási különbség van a nevekre szánt és a foglalkozásokra szánt memória között”.¹³⁸ Számos kutató megállapította, hogy a memória-hiány „sokkal gyakoribb a teljes nevek esetében, mint más

Functional amnesia as induced by a psychological trauma. *Memory – Cognition*, 12. 1984. 142–145.

¹³³ HABER (2000) i. m. 1062.

¹³⁴ Amikor kutatók pl. bűncselekményekről szóló esetjelentéseket elemeztek, vagy támadások áldozatai hallgatták meg, néha azt tapasztalták, hogy a tanúk leírása az elkövetőről sokkal teljesebb volt, ha fegyver is volt az esetnél. Nehéz ugyanakkor általánosítani az ilyen típusú kutatásokból azért, mert kis mintavétellel dolgoznak, és mert jellemzően nem képesek számos „zavaró változót” kontrollálni: így a kutatók nem tudják egy eseti jelentésből megállapítani pl. hogy milyen távol voltak a különböző tanúk, milyen jó volt a láthatóságuk, mennyi ideig tartott a bűncselekmény, vagy akár azt, hogy a tanú ismerte-e az elkövetőt korábban. COOPER (2002) i. m. 189.; G. F. WAGSTAFF – J. MACVEIGH – R. BOSTON – L. SCOTT – J. BRUNAS-WAGSTAFF – J. COLE: Can laboratory findings on eyewitness testimony be generalized to the real world? An archival analysis of the influence of violence, weapon presence, and age on eyewitness accuracy. *The Journal of Psychology*, 137. 2003. 25–26.

¹³⁵ VILLEGAS (2005) i. m. 24.; lásd még: GRANHAG (2005a) i. m. 718.

¹³⁶ KRAMER (1991) i. m. 487.

¹³⁷ G. COHEN – D. FAULKER: Memory for proper names: Age differences in retrieval. *British Journal of Developmental Psychology*, 4. 1986. 187–197.; D. M. BURKE – D. G. MACKAY – J. S. WORTHLEY – E. WADE: On the tip of the tongue: What causes word finding failures in young and older adults? *Journal of Memory and Language*, 30. 1991. 542–579. [a továbbiakban: BURKE (1991)]

¹³⁸ J. R. HANLEY – G. COHEN: Memory for people: Faces, names, and voices. [a továbbiakban: HENLEY (2008)] In: COHEN (2008) i. m. 127.

típusú szavaknál”¹³⁹ és hogy az agyunk külön, független memória-eljárásokat használ a teljes nevek tárolására, elkülönítve azoktól, amelyeket arra használunk, hogy emlékezzünk „más típusú információkra, amiket tudunk az emberekről”.¹⁴⁰ Bármilyen legyen is az idegi mechanizmus működése „gyakran képes vagy emlékezni számos életrajzi részletre a személy kapcsán, és mégis képtelen vagy arra, hogy nevet kapcsolj az archoz”.¹⁴¹

Bár jellemzően sokkal könnyebben emlékszünk vissza azokra a nevekre, amelyeket gyakran, vagy mostanában használtak,¹⁴² mégis gyakran elfelejtjük azok nevét, akik „nagyon ismerősek”, vagy akár azokét is, akiket évek óta ismerünk.¹⁴³ Egy kutatás, ami a memória-blokkokkal foglalkozott, azt mutatta ki, hogy valójában az alanyok többségének memória-hiánya volt a barátainak és ismerőseinek a nevei kapcsán.¹⁴⁴ Ennek eredményeként a kutatók arra jutottak, hogy a „teljes neveket nem csak megtanulni nehéz [...], hanem felidézni is, még akkor is, ha jól megtanultuk őket”.¹⁴⁵

Létezik egy elmélet, ami azt a tapasztalatot kívánja megmagyarázni, miszerint a teljes nevekre „azért nehéz emlékezni, mert kevés, vagy semmilyen jelentéssel nem bírnak”.¹⁴⁶ Azok a szavak, amelyek jelentést hordoznak, össze vannak kapcsolva az agyunkban más kapcsolódó információ-csomagokkal, és gyakran működésbe lépnek, amikor ezeket a kapcsolódó információkat felidézzük. Ugyanakkor a teljes nevek értelmetlenek, vagy olyan értelmet hordoznak (mint a „Vadász” vagy a „Szabó”), amelyeket „rendszeresen figyelmen kívül hagyunk”, mert „irrelevánsak, értelmetlenek vagy ellentétesek a konkrét személyt azonosító információkkal”¹⁴⁷ „nem rendelkeznek azokkal a szemantikai asszociációkkal, amelyek lehetővé teszik más típusú személyazonosító információk számára, hogy kapcsolódjanak az elraktározott ismeretekhez”.¹⁴⁸

Kétségtelenül széleskörű egyéni különbségek vannak a nevekre való emlékezés képességében.¹⁴⁹ Mégis, „számos ember egyáltalán nem jó ebben”¹⁵⁰ és elegendőnek, akik annyira rosszak ebben, hogy az egészségügyi szakemberek számára például nehéz megmondani, hogy a páciens rossz névmemóriája egyszerűen a mindennapos rossz memória eredménye, vagy valami sokkal súlyosabb emlékezet-felülírást

¹³⁹ G. COHEN: Why is it difficult to put names to faces? *British Journal of Psychology*, 81. 1990. 287. [a továbbiakban: COHEN (1990)]; BURKE (1991) i. m. Más kutatók ugyanakkor óvatosságra intettek e kutatások módszertanával kapcsolatban; lásd: HANLEY (2008) i. m. 131.

¹⁴⁰ HANLEY (2008) i. m. 126.

¹⁴¹ COHEN (1990) i. m. 287.

¹⁴² HANLEY (2008) i. m. 132.

¹⁴³ BURKE (1991) i. m. 556., 572.

¹⁴⁴ COHEN (1986) i. m.; HANLEY (2008) i. m. 131.

¹⁴⁵ BURKE (1991) i. m. 562.

¹⁴⁶ COHEN (1990) i. m. 289.; BURKE (1991) i. m. 570.

¹⁴⁷ COHEN (1990) i. m. 295.

¹⁴⁸ Uo. 296.

¹⁴⁹ HANLEY (2008) i. m. 136.

¹⁵⁰ Uo.

jele. Más szavakkal, amikor a névmemóriáról van szó, elég sokan közülünk annyira fogyatékosak, hogy megállapítható legyen, hogy „a normális és a patológikus teljesítmény közötti határvonal elmosódott”.¹⁵¹

Bár gyakran elfelejtjük még a barátaink és ismerőseink nevét is, és a teljes nevekre való visszaemlékezési képességünk általánosan olyan gyenge, hogy az már a klinikai fogyatékosággal határos, a Tanács nem hitt legalább két kérelmezőnek azért, mert nem tudtak visszaemlékezni annak a hajónak a nevére, amivel az országba menekültek.¹⁵² Egy másíknak azért nem hittek, mert nem tudta megnevezni azt a rendőrtisztet, akitől bizonyítékot követelt,¹⁵³ egy másíknak azért, mert nem tudta felidézni a többi rabnak a nevét, akikkel évekkal korábban együtt volt bebörtönözve.¹⁵⁴ A kutatás azt sugallja, hogy az ilyen megállapítások értelmetlenek.

2.6 Szöveges memória

„Amikor az emberek emlékeznek beszélgetésekre, mire emlékeznek?”¹⁵⁵

A kutatók különbséget tesznek a „lényegi memória” (tartalmi memória)¹⁵⁶ és a „szöveges memória” (memória a szöveges struktúrák iránt) között.¹⁵⁷ Rögzítik, hogy ez a két különböző típusú memória „függetlenül raktározódik és szerepel” az agyban és „egymástól elkülönültek”,¹⁵⁸ ami azt jelenti, hogy lehet emlékezni az egyikre a másik nélkül.

Számos kutatás kimutatta, hogy a szöveges és a lényegi emlékeknek „eltérő a túlélési rátája”.¹⁵⁹ Még rövid idő elteltével is a képességünk, hogy felidézzük a pontos szavakat „meglepően rossz”,¹⁶⁰ vagy „rendkívül rossz”,¹⁶¹ még akkor is, ha a pontos kifejezések fontosak: a szöveges memória „rendkívül törekeny és elfelejtődhet pár percen, vagy akár másodpercen belül”.¹⁶² Egy laboratóriumi kísérletben a szöveges

¹⁵¹ Uo.

¹⁵² Frejste v. Kanada (Állampolgársági és Bevándorlásiügyi miniszter) [2009] FCJ No. 831; Goloman v. Kanada (Állampolgársági és Bevándorlásiügyi miniszter) [2001] FCJ No. 1155.

¹⁵³ Abbace v. Kanada (Állampolgársági és Bevándorlásiügyi miniszter) [2000] FCJ No. 377.

¹⁵⁴ Amaya v. Kanada (Állampolgársági és Bevándorlásiügyi miniszter) [2005] FCJ No. 1685.

¹⁵⁵ L. CAMPOS – M. ALONSO-QUECUTY: Remembering a criminal conversation: Beyond eyewitness testimony. *Memory*, 14. 2006. 28. [a továbbiakban: CAMPOS (2006)]

¹⁵⁶ M. E. LAMB – Y. ORBACH – K. J. STERNBERG – I. HERSHKOWITZ – D. HOROWITZ: Accuracy of investigators' verbatim notes of their forensic interviews with alleged child abuse victims. *Law – Human Behavior*, 24. 2000. 699–708. [a továbbiakban: LAMB (2000)]

¹⁵⁷ Uo.

¹⁵⁸ C. J. BRAINERD – V. F. REYNA: Fuzzy-trace theory and memory development. *Developmental Review*, 24. 2004. 402. [a továbbiakban: BRAINERD (2004)]; ismertetőért lásd: LAMB (2000) i. m.

¹⁵⁹ BRAINERD (2004) i. m. 403–404.

¹⁶⁰ K. PEZDEK – M. PRULL: Fallacies in memory for conversations: Reflections on Clarence Thomas, Anita Hill, and the like. *Applied Cognitive Psychology*, 7. 1993. 299. [a továbbiakban: PEZDEK (1993)]

¹⁶¹ CAMPOS (2006) i. m. 33.; lásd még: J. B. MILLER – P. DE WINSTANLEY – P. CAREY: Memory for conversation. *Memory*, 4. 1996. 615–631.

¹⁶² G. A. RADVANSKY: Situation models in memory: Texts and stories. In: COHEN (2008) i. m. 229.

emlékek eltűntek „csupán 40 szótagnyi közbeeső anyag (12,5 másodperc) után”.¹⁶³ Ennek eredményeként, amikor egy beszélgetésre emlékezünk, jellemzően csak a lényegi memóriához nyúlunk, csupán a beszéd szemantikai jellemzői kódolódnak a hosszú távú memóriában”.¹⁶⁴ Ez igaz még új, vagy váratlan közlésekre is: a tény, hogy a beszélgetés meglepő, valószínűleg növelni fogja a képességünket arra, hogy emlékezzünk a lényegre, de nem fog segíteni a szöveges felidézésben, ami ugyanolyan gyenge marad, mint bármikor.¹⁶⁵

A fenti kérdésre adható rövid válasz az, hogy amikor egy beszélgetésre emlékezünk, „hajlamosak vagyunk a lényegre emlékezni, csekély szöveges memóriát felmutatva arra, hogy pontosan mi hangzott el”.¹⁶⁶ A döntéshozók nem várhatják el a kérelmezőktől, hogy képesek legyenek felidézni szóbeli közlések pontos szövegét.

3. Összefüggőség

Az egy dolog, hogy a kérelmező azt mondja: „nem emlékszem”, de egy egészen másik, amikor elmond egy történetet, ami folyton változik. Még amikor a döntéshozó el is fogad bizonyos hiányosságokat a kérelmező memóriájában, a legtöbbször ugyanakkor elvárják a vallomások magas fokú konzisztenciáját. Mielőtt megjelenének a Tanács előtt meghallgatásra, a kérelmezőnek ki kell töltenie egy kérdőívet, amelyben megkérlik – más önéletrajzi adatok mellett – arra, hogy adjon írásos nyilatkozatot, amelyben „felvázolja valamennyi jelentős eseményt és okot, amely arra vezette, hogy védelmet keressen Kanadában”; a szavahihetőségét ezután az alapján fogják megítélni, hogy konzisztens-e a szóbeli nyilatkozata az írásos bizonyítékkal.¹⁶⁷ A menekültügyi döntéshozók nincsenek egyedül abban a hitben, hogy egy összefüggő történet egyben igaz is, és fordítva: egy igaz történet összefüggő. A rendőrök, ügyészek és bírók, akárcsak a laikusok, túlnyomórészt hajlamosak ezzel egyetérteni.¹⁶⁸

¹⁶³ R. G. CROWDER: Principles of learning and memory. New Jersey, Hillsdale, Lawrence Erlbaum, 1976. In: PEZDEK (1993) i. m. 300.

¹⁶⁴ Uo.

¹⁶⁵ Uo. 308.

¹⁶⁶ CAMPOS (2006) i. m. 35.; lásd még: MILLER (1996) i. m.. Emellett, ahogy Neisser John Dean-kutatása bemutatta, beszélgetések sorozatára való visszaemlékezésekkor, emlékezhetünk az egész lényegére, ahelyett, hogy egy konkrét alkalom tartalmára emlékeznénk: „Nem egy egyedi epizód lényegére emlékszük, hanem események egész sorozatának közös jellemzőire”. NEISSER (1981) i. m. 20.

¹⁶⁷ Az IRB új menekültügyi döntéshozók számára készült képzési anyagában „A szavahihető nyilatkozat vélelmének próbára tételére szolgáló eszközök” cím alatt az első tétel az „Összefüggéstelenség a nyilatkozaton belül”. Immigration and Refugee Board: „Reasons for Decision: RPD New Member Training: Training Materials” Learning and Professional Development. June 2007, 13.

¹⁶⁸ Lásd: L. A. STRÖMWALL – P. A. GRANHAG – A.-C. JONSSON: Deception among pairs: Let’s say we had lunch and hope they swallow it! *Psychology, Crime – Law*, 9. 2003. 110–111.; N. BREWER – A. BURKE: Effects of testimonial inconsistencies and eyewitness confidence on mock-juror judgments. *Law – Human Behavior*, 46. 2002. 353–364.; N. BREWER – R. M. HUPFELD: Effects of testimonial inconsistencies and witness group identity on mock-juror judgments. *Journal of Applied Social Psychology*, 34. 2004. 493–513. Egy kutatás arra jutott, hogy a Svéd Bevándorlási Tanács tagjai osztották ezt a nézetet, és a kutatók megjegyezték, hogy „nincs okunk elvárni, hogy a svéd bevándorlási tanács tag-

Mégis, amikor a szavahihetőség értékeléséről van szó, a rendőrtiszteknek, ügyészeknek és bírácoknak akárcsak a laikusoknak a „találati aránya éppen csak meghaladja a pusztá szerencse szintjét”.¹⁶⁹ Ennek az alacsony sikerszintnek az egyik gyakori magyarázata az, hogy a szakértő hazugságérzékelők és a laikusok egyaránt hajlamosak az „összefüggőségi heurisztikára” hagyatkozni – arra az elvre, hogy „a konzisztencia igazságot implikál, míg az összefüggéstelenség megtévesztésre utal”.¹⁷⁰ Valójában kutatások sorozata már világosan bemutatta, hogy a valós és a megtévesztő beszámoló „idővel egyformán konzisztensekké válnak”,¹⁷¹ valószínűleg azért, mert „a hazugok próbálnak emlékezni arra, hogy mit mondtak a korábbi kihallgatásokon, míg az igazmondók arra próbálnak emlékezni, hogy ténylegesen mit éltek át”.¹⁷² Szemben a népszerű vélekedéssel, mindkét feladat egyformán kihívásokkal teli.¹⁷³

A megállapítások két csoportja segíti megérteni, gyakran miért olyan nehéz az igazmondó emberek számára ugyanazt az eseményt egyforma módon felidézniük. Először is, ahogy fentebb megállapításra került, minden emlék újraalkotás és bizonyos típusú információk nem könnyen újraalkothatók. Amikor megpróbálunk eseményeket datálni, vagy leírni az időtartamukat vagy gyakoriságukat, akkor becsléseket teszünk. Amikor beszélgetésekről számolunk be, ahelyett, hogy hűségesen elisméltelnénk szóról szóra,¹⁷⁴ a saját szavainkkal adjuk vissza azokat.¹⁷⁵ Ha ezután megkér-

jainak nézetei eltérnének más nyugati Bevándorlási Tanácsok tagjainak nézeteitől”; P. A. GRANHAG – L. A. STRÖMWALL – M. HARTWIG: Granting asylum or not? Migration Board personnel’s beliefs about deception. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 31. 2005. 47. [a továbbiakban: GRANHAG (2005b)]

¹⁶⁹ Ismertetőért lásd: M. HARTWIG – P. A. GRANHAG – L. A. STRÖMWALL: Guilty and innocent suspects’ strategies during police interrogations. *Psychology, Crime – Law*, 13. 2007. 213. [a továbbiakban: HARTWIG (2007)]; lásd még: P. A. GRANHAG – L. A. STRÖMWALL: Effects of preconceptions on deception detection and new answers to why lie-catchers often fail. *Psychology, Crime – Law*, 6. 2000. 197–218.

¹⁷⁰ STRÖMWALL (2003) i. m. 121.; P. A. GRANHAG – L. A. STRÖMWALL: Repeated interrogations – Stretching the deception detection paradigm. *Expert Evidence*, 7. 1999. 163–174.; GRANHAG (2005b) i. m.

¹⁷¹ P. A. GRANHAG – L. A. STRÖMWALL: Repeated interrogations: Verbal and non-verbal cues to deception. *Applied Cognitive Psychology*, 16. 2002. 255. [a továbbiakban: GRANHAG (2002)]; P. A. GRANHAG – L. A. STRÖMWALL – A.-C. JONSSON: Partners in crime: How liars in collusion betray themselves. *Journal of Applied Social Psychology*, 33. 2003. 848–868. [a továbbiakban: GRANHAG (2003)]; GRANHAG (1999) i. m.

¹⁷² GRANHAG (2002) i. m. 245.; HARTWIG (2007) i. m.

¹⁷³ A nevezetes kivétel az, amikor az emberek párosan tanúskodnak: a hazug párosokra jellemzőbb, hogy inkább összefüggőek egymáshoz képest a nyilatkozataik, semmint kevésbé, ami arra utal, hogy „az együttműködő hazugok tudják, hogy a tervezés létfontosságú”. GRANHAG (2003) i. m. 850.; W. A. WAGENAAR – A. DALDEROP: Remembering the zoo: A comparison of true and false stories told by pairs of witnesses. *Nem publikált kézirat, Department of Experimental Psychology, Leiden University, The Netherlands* 1994. In: GRANHAG (2003) i. m.; STRÖMWALL (2003) i. m.

¹⁷⁴ CAMPOS (2006) i. m. 33.

¹⁷⁵ Egy vezető kutató a közelmúltban megállapította egy „Az újra elmondás nem azonos a felidézéssel” című tanulmányban, hogy amikor hétköznapi stílusban felelevenítjük az élményeinket, akkor „újrameséljük” őket, ahelyett, hogy megpróbálnánk felidézni őket olyan pontosan, amennyire csak tudnánk egy sokkal strukturáltabb emlékezet-próba során. A laboratóriumon kívül „hajlamosak vagyunk a lényegre fókuszálni a konkrét részletek helyett” és emiatt, a mindennapi összefüggé-

nek minket, hogy datáljuk vagy mondjuk el újra ugyanazt a tapasztalatot hetekkel, hónapokkal vagy évekkel később, újra becslést alkalmazunk, és eltérő fordulattal jöhetünk elő, vagy más szavakat használhatunk – ez olyan tény, ami rendszeresen ahhoz vezet, hogy kérelmezőket nem fogadnak el szavahihetőnek. A kérelmezőnek, aki három (vagy négy?)¹⁷⁶ fenyegető telefont kapott, vagy akit június végén (vagy július elején?)¹⁷⁷ tartóztattak le, vagy akinek a támadói a beszélgetés során egyértelműen kijelentettek egy tényt (vagy csak utaltak rá?)¹⁷⁸; a Tanács tagjai a klasszikus kérdéssel válaszolnak: „Akkor hazudott, vagy most hazudik?”. Ez egy tipikus és félrevezető, „mechanikus”¹⁷⁹ alkalmazása a konzisztencia-heurisztikának, ami nagy valószínűséggel segít megmagyarázni azt, amit egy kutatásban említene: „azok a hazugság-vadászok, akiknek egy ügyfél több, egymást követő nyilatkozatához biztosítottak hozzáférést, miért nem teljesítettek jobban, mint azok a hazugság-vadászok, akiknek csak egy nyilatkozathoz biztosítottak hozzáférést”¹⁸⁰.

Másodszor, ahogy az alábbiakban kifejtésre kerül, idővel egy ember memóriája és így a történet is változhat, még hozzá jelentős mértékben, köszönhetően számos jól dokumentált memória-hatásnak. Néhány emlék megfakulhat vagy eltorzulhat, míg mások erősebbé válhatnak. Információvesztés és -nyerés a „tipikus módja a memória működésének”¹⁸¹. Ennek eredményeképpen „az igazmondók, akik ismételtlen megpróbálják felidézni a korábban átélt eseményt, várhatóan hozzáadnak, elvesznek, vagy megváltoztatnak információkat az idő előre haladásával”¹⁸². Ez arra vezette

sek számos változóján keresztül, az igaz és nagyjából pontos újramesélések valószínűleg jelentős mértékben pontatlanok klinikai szempontból. E. J. MARSH: Retelling is not the same as recalling: Implications for memory. *Current Directions in Psychological Science*, 16. 2007. 16., 17. [a továbbiakban: MARSH (2007)]

¹⁷⁶ Quevedo v. Kanada (Állampolgársági és Bevándorlásügyi miniszter) [2006] FCJ No. 1585. 24. bekezdés

¹⁷⁷ Ojo v. Kanada (Állampolgársági és Bevándorlásügyi miniszter) [1997] FCJ No. 1006.

¹⁷⁸ Taboada v. Kanada (Állampolgársági és Bevándorlásügyi miniszter) [2008] FCJ No. 1395.

¹⁷⁹ STRÖMWALL (2003) i. m. 121.

¹⁸⁰ GRANHAG (1999) i. m. 163. Egy további figyelmeztetés is szerepel a tanulmányban a konzisztenciával, mint a szavahihetőség mértékével kapcsolatban: a konzisztencia nagymértékben a megfigyelőtől függ. A konzisztenciát vizsgáló számos kutatás megfigyelte, hogy gyakran „alapvető egyet nem értés” volt a kutatók és asszisztenseik között abban, hogy az alanyok nyilatkozatai konzisztensek voltak-e. Az egyik nyilatkozattípust pl. a hetvennyolc asszisztens fele konzisztensnek, a másik fele inkonzisztensnek tekintette. GRANHAG (2000) i. m. 211., 215.; lásd még: S. PORTER – J. C. YUILLE – D. R. LEHMAN: The nature of real, implanted and fabricated memories for emotional childhood events: Implications for the recovered memory debate. *Law – Human Behavior*, 23. 1999. 517–537. In: GRANHAG (1999) i. m. Az ilyen szintű szubjektívítás még inkább aláássa a konzisztencia, mint a szavahihetőség mérése eszközeinek értékét.

¹⁸¹ J. W. TURTLE – J. C. YUILLE: Lost but not forgotten details: Repeated eyewitness recall leads to reminiscence but not hypermnesia. *Journal of Applied Psychology*, 79. 1994. 269. [a továbbiakban: TURTLE (1994)]

¹⁸² GRANHAG (2003) i. m.; S. J. ANDERSON – G. COHEN – S. TAYLOR: Rewriting the Past: Some factors affecting the variability of personal memories. *Applied Cognitive Psychology*, 14. 2000. 450. [a továbbiakban: ANDERSON (2000)]

Loftust, aki talán a „legnagyobb szaktekintély a szemtanúk memóriájának kutatásában”,¹⁸³ hogy azt javasolja teljes komolysággal, hogy a bíróság előtti eskü szövegét meg kellene változtatni arra, hogy: „Megesküszik arra, hogy az igazat mondja, a teljes igazat, vagy azt, amiről úgy gondolja, hogy emlékszik rá?”¹⁸⁴

A következő fejezet a memóriára gyakorolt ilyen hatásokat vizsgálja általánosságban, majd kifejezetten az olyan sokkoló és felzaklató emlék-típusok felé fordul, amilyenekről a kérelmezők gyakran beszámolnak, mivel gyakori tévképzet, hogy „a rendkívül stresszes és érzelmileg felfokozott élmények kitörölhetetlen emlékeket hagynak maguk után”.¹⁸⁵ Valójában, ahogy alább ismertetésre kerül, a hagyományos ellenőrzési feltételek a menekültügyi meghallgatás során elősegítik azt, hogy a kérelmezők emlékei különösen ki legyenek szolgáltatva az ilyen típusú változásoknak.

3.1 Veszteségek

Nem meglepően az emlékezet-kutatások megerősítik, hogy számítanunk kell kisebb-nagyobb „lineáris veszteségre” az önéletrajzi emlékeink közül.¹⁸⁶ Idővel az emlékeink „elvesztik specifikusságukat” és „általánosabbá válnak”, a „régibbi emlékeink egyre fakóbbakká és nehezen felidézhetőkké válnak” és bár a magabiztosságunk a memóriánk kapcsán megtévesztően erős marad, valójában a „pontossága romlik”.¹⁸⁷ Minél több idő telik el, annál többet felejtünk el a múltunkból, még „kritikus részleteket is”.¹⁸⁸ Egy híres kutatás során egy kutató részletes naplót vezetett a mindennapi életéről, külön feljegyezve azokat a „kritikus tényeket”, amelyekről úgy gondolta „mindenképpen” emlékezni fog. Amikor egy évvel később elvégezte a memória-próbát, egyáltalán nem rendelkezett emlékekkel a 20%-ukról; öt évvel később ez a szám 60%-ra emelkedett.¹⁸⁹

Az egyik tényező, ami úgy tűnik, hogy növeli az információvesztés arányát, az más, hasonló információk mentális ismétlése. Ahogy a következő fejezetben szerepel, minél gyakrabban idézünk fel egy emléket, és minél több mindenre akarunk emlékezni róla, annál több részlet fog eszünkbe jutni. Szabály szerint „az ismételt felidézett információra jobban emlékezünk, mint azokra, amiket nem idézünk fel ismételt”.¹⁹⁰ Ugyanakkor akárcsak a fókuszált figyelemnek, a fókuszált emlékezetnek is ára van: sokkal valószínűbben felejtjük el egy esemény olyan részleteit, ame-

¹⁸³ S.-A. CHRISTIANSON: Emotional stress and eyewitness memory: A critical review. *Psychological Bulletin*, 112. 1992. 285.

¹⁸⁴ R. FORDHAM: „What do you remember?” *BBC News*, 2008. June 6.

¹⁸⁵ WILLIAMS (2008) i. m. 78.

¹⁸⁶ BELLI (2001) i. m. 46.

¹⁸⁷ BARCLAY (1986) i. m. 99., 101.; WILLIAMS (2008) i. m. 81.

¹⁸⁸ BRADBURN (1987) i. m. 158.

¹⁸⁹ WAGENAAR (1986) i. m.; lásd még: BRADBURN (1987) i. m.; LINTON (1975) i. m.; C. D. B. BURT – S. KEMP – M. CONWAY: What happens if you retest autobiographical memory 10 years on? *Memory – Cognition*, 29. 2001. 127–136.

¹⁹⁰ MARSH (2007) i. m. 18.

lyekre nem koncentrálnak. Olyan különböző kognitív elméleteket javasoltak e hatás magyarázatára, mint a „felidézési verseny”, vagy a „felidézés-indukált felejtés”.¹⁹¹ Bármi is legyen az ok, ez az akarattalan folyamat úgy tűnik, „nagyon erőteljes és általános jelenség”,¹⁹² ami nem csak szókísérletek sokaságában elvégzett laboratóriumi kísérletben fordul elő,¹⁹³ hanem szemtanúkkal és önéletrajzi emlékekkel foglalkozó kutatásokban is.

Egy híres szemtanú-kísérletben, az alanyoknak bűncselekmények helyszíneiről mutattak diákat, majd az alanyok felét arra kérték utána, hogy erősen próbáljanak meg visszaemlékezni bizonyos elemekre. Amikor az összes alanyt megkérték, hogy idézzenek fel annyit, amennyit csak tudnak abból, amit láttak, azok, akiket kértek a koncentrált emlékezésre, sokkal jobban képesek voltak felidézni azokat a dolgokat, amire a memóriájukat fókuszálták, de sokkal kevesebbre emlékeztek a jelenet egészéről.¹⁹⁴ Ugyanezt a hatást az esetek többségében, ha nem is minden esetben, újra elérték más szemtanú-kísérletekben.¹⁹⁵ Hasonló megállapításokat tettek az önéletrajzi emlékek kapcsán is,¹⁹⁶ ami számos kutatót arra vezetett, hogy kijelentsék, „néhány önéletrajzi emlék akarattalanul és csaknem elkerülhetetlenül elnyomhat más [kap-

¹⁹¹ M. C. ANDERSON: Rethinking interference theory: Executive control and the mechanisms of forgetting. *Journal of Memory and Language*, 49. 2003. 424–425.; K.-H. BAÜML – M. ZELLNER – R. VILIMEK: When remembering causes forgetting: Retrieval-induced forgetting as recovery failure. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory and Cognition*, 31. 2005. 1221–1234. [a továbbiakban: BAÜML (2005)]; M. D. MACLEOD – C. N. MACRAE: Gone but not forgotten: The transient nature of retrieval-induced forgetting. *Psychological Science*, 12. 2001. 148–152.; M. MACLEOD: Retrieval-induced forgetting in eyewitness memory: Forgetting as a consequence of remembering. *Applied Cognitive Psychology*, 16. 2002. 135–149. [a továbbiakban: MACLEOD (2002)]; J. SAUNDERS – M. D. MACLEOD: New evidence on the suggestibility of memory: The role of retrieval-induced forgetting in misinformation effects. *Journal of Experimental Psychology: Applied*, 8. 2002. 127–142.; M. D. MACLEOD – J. SAUNDERS – L. CHALMERS: Retrieval-induced forgetting: The unintended consequences of unintended forgetting. In: DAVIES, G. M. – WRIGHT, G. B. (szerk.): *Current Issues in Applied Memory Research*. New York, 2010., 50–71.

¹⁹² BAÜML (2005) i. m. 1221.

¹⁹³ Lásd pl.: M. C. ANDERSON – R. A. BJORK – E. L. BJORK: Remembering can cause forgetting: Retrieval dynamics in long-term memory. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition* 20. 1994. 1063–1087.; B. SPITZER – K.-H. BAÜML: Retrieval-induced forgetting in item recognition: Evidence for a reduction in general memory strength. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition* 33. 2007. 863–875.

¹⁹⁴ J. S. SHAW III – R. A. BJORK – A. HANDAL: Retrieval-induced forgetting in an eyewitness-memory paradigm. *Psychonomic Bulletin – Review*, 2. 1995. 249–253.

¹⁹⁵ Ismertetőért lásd: MACLEOD (2002) i. m.; M. D. MACLEOD – J. SAUNDERS: The role of inhibitory control in the production of misinformation effects. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory and Cognition*, 31. 2005. 964–979. [a továbbiakban: MACLEOD (2005)]; de lásd: B. J. A. HAUER – I. WESSEL – H. MERCKELBACH – A. ROEFS – T. DALGLEISH: Effects of repeated retrieval of central and peripheral details in complex emotional slides. *Memory*, 15. 2007. 435–449.

¹⁹⁶ I. WESSEL – B. J. A. HAUER: Retrieval-induced forgetting of autobiographical memory details. *Cognition – Emotion*, 20. 2006. 430–447.; A. J. BARNIER – L. HUNG – M. A. CONWAY: Retrieval-induced forgetting of emotional and unemotional autobiographical memories. *Cognition and Emotion*, 18. 2004. 457–477. [a továbbiakban: BARNIER 82004]

csolódó] emlékeket”.¹⁹⁷ Amikor az alanyokat arra kérik például, hogy idézzenek fel a téma szempontjából hasonló emlékeket, majd ráveszik őket arra, hogy ezek közül csak néhányra koncentráljanak, a többi emlék felidézése jelentősen nehezebb válik.¹⁹⁸

E kutatások igazságügyi szakértői felhasználhatósága nem korlátozódik csak a kutatókra. Megjegyzik, hogy a rendőrség és a jogászok módszerei a tanúk kihallgatásában „ugyanazokat a feltételeket teremtik meg, amelyek a laboratóriumban erőteljes felidézés-indukált feledő hatást generáltak”.¹⁹⁹ Néhányan úgy vélik, valójában a „rendőrségi vallatások gyakoriságának és intenzitásának” hatása „erősebb lehet egy laboratóriumi kísérleténél”.²⁰⁰ Mivel laboratóriumi körülmények között bemutatták, hogy „a tanúk ismételt kihallgatása módosíthatja a tanú emlékeit, bizonyos részletek felidézésének képességét javíthatják, miközben más részletek elfeledését idézik elő,²⁰¹ „épp ezért némileg ironikusnak tűnne, hogy ha éppen az az eljárás, amely arra szolgál, hogy kiszedjék a tanúból egy eseménnyel kapcsolatos beszámolóját, idézheti elő valójában azokat a feltételeket, amelyek a legnagyobb valószínűséggel vezethetnek az emlékezet torzulásához”.²⁰²

A döntéshozók gyakran értékelik a kérelmező szavahihetőségét annak fényében, hogy tud-e spontán részletekkel szolgálni. A Tanács egy jól képzett tagja hajlandó a kérelmező kezdeti írásbeli nyilatkozatai mögé tekinteni, hogy lássa, a kérelmező képes-e bővebben előadni a történetét. A kérelmező ugyanakkor szorult helyzetben van. Ha van tanácsadója, vagy legalább valamilyen fogalma arról, hogyan működik a menedékjog iránti kérelmek elbírálása, akkor órákat töltött a nyilatkozatának gyakorlásával annak érdekében, hogy minimalizálja azokat a természetes inkonzisztenciákat, amelyek előfordulnának egy rögtönzött előadás során, és amelyet a Tanács egy tagja hazugságnak értelmezhet. Ugyanakkor, ha a kérelmező így tesz, akkor valójában éppen azon részlet-típusok felidézését nehezíti meg a saját maga számára, amelyekre a Tanács a szavahihetőség indikátoraiként tekint.²⁰³

¹⁹⁷ BARNIER (2004) i. m. 469.

¹⁹⁸ Ugyanott, lásd még: MCLEOD (2005) i. m. Néhány kutató úgy vélte, kapcsolat található e megállapítások és más olyan kutatások között, amelyek kapcsolatot mutattak az „intrúzív emlékek” (flashback-ek) és a „túl általános emlékek” (amelyek bizonytalanok és részletszegények) között. Azok, akik élénken és ismételten emlékeznek a traumákra, gyakran rossz általános memóriával bírnak és néhány kutató úgy véli, ezt a hatást egy „RIF”-szerű [Retrieval-Induced Forgetting – Felidézés keltette feledés] jelenség okozhatja: amikor az elménk traumatikus emlékek akarattalan felidézésének hurkába kerül, a más emlékek felidézése sérülhet. WESSEL (2006) i. m. 432.; A. R. MORADI – J. HERLIHY – G. YASSERI – M. SHAHRARAY – S. TURNER – T. DALGLEISH: Specificity of episodic and semantic aspects of autobiographical memory in relation to symptoms of posttraumatic stress disorder (PTSD). *Acta Psychologica*, 127. 2008. 645–653.

¹⁹⁹ MACLEOD (2002) i. m. 145–146.

²⁰⁰ SHAW (1995) i. m. 253.

²⁰¹ Uo. 249.

²⁰² MACLEOD (2005) i. m. 974.

²⁰³ E szavahihetőség-értékelési stratégia előnyei ettől függetlenül gyaníthatóak. Néhány igaz-hamis kutatás azt tapasztalta, hogy az igazmondók hajlamosabbak sokkal részletesebb nyilatkozatokat tenni.; M. HARTWIG – P. A. GRANHAG – L. A. STRÖMWALL – O. KRONKVIST: Strategic use of evidence during police interviews: When training to detect deception works. *Law – Human Behavior* 30. 2006. 603–

3.2 Hozadékok

Egy kutatás során arra kérték a résztvevőket, hogy meséljék el egy gyermekkori emléküket, és két hónappal később megkérték őket, hogy mondják el azokat újra. A fiatalabb résztvevők (28 éves átlag életkora) kevesebb, mint feleannyi (46%) azonos tényt említettek. Az idősebb résztvevők (72 éves átlag életkora) némileg stabilabban voltak: a második beszámolójuk 58%-ban azonos információt tartalmazott. Összességében az alanyok második beszámolója kb. 40-60%-ban tartalmazott teljesen új információt.²⁰⁴

A „hipermnézia” és a „reminiscencia” kifejezések írják le azt a jelenséget, ami ezen eredményekért felel: hogy egyre jobban és jobban emlékszünk egy eseményre, minden alkalommal, amikor felidézzük.²⁰⁵ Amikor az alanyokat megkérlik, hogy írjanak le egy múltbeli élményt olyan teljességgel, amennyire csak képesek, annyi idő alatt, amennyire csak szükségük van,²⁰⁶ majd egy későbbi meghallgatás során visszatérnek a témára, általában több információt képesek megosztani, függetlenül attól, hogy a meghallgatásokat öt perc, egy nap, vagy hat hónap választja el egymástól.²⁰⁷

Az első hipermnéziái kísérletek egyikében az alanyok, akik megnéztek egy felvételt egy erőszakos rablásról, onnantól, hogy a releváns részletek átlagosan 38%-át voltak képesek leírni, eljutottak 61%-ig, egyszerűen a megismételt felidézési kísérleteken keresztül.²⁰⁸ Egymást követő kutatások hasonló eredményekre jutottak a laboratóriumokon kívül is. Ez a jelenség nyilvánvaló, amikor a bűncselekmények szemtanúit, akiket kihallgatott a rendőrség, újra meghallgatták kutatók is; egy esetben az alanyok által a kutatóknak elmondott információk 60%-a új volt.²⁰⁹ Az új in-

619. Mások ugyanakkor nem tudták kellően alátámasztani azt az elméletet, miszerint „a megtévesztő nyilatkozatok kevésbé részletezettek, mint az igaz nyilatkozatok”, és megjegyezték, hogy az egyik fő stratégia, amit a hazugok alkalmaznak a kikérdezőik átverésére az, hogy olyan részlet gazdag történetet mondanak, amennyire csak lehet. GRANHAG (2002) i. m. 255.; HARTWIG (2007) i. m. 220.

²⁰⁴ ANDERSON (2000) i. m.

²⁰⁵ A „hipermnézia” a „tisztá visszaemlékezés növekedésére utal egymást követő próbálkozások során”, amikor bármilyen elfeledett információt sikerül kinyerni, míg a „reminiscencia” a „teljes felidézés eredményét” jelenti, figyelmen kívül hagyva, „hány korábban említett részletet nem említett újra”. TURTLE (1994) i. m. 261.

²⁰⁶ Egy jellemző kutatásban pl. a kutatók azt a kezdeti instrukciót adták, hogy „Kérem, mondjon el mindent, amit tud”, majd lekövezték három szondázó kérdéssel: „Emlékszik még valami másra?”, „Tud bármi mást mondani?” és „Oké, úgy gondolja, hogy ez minden?” BLUCK (1999) i. m. 674.

²⁰⁷ D. LA ROOY – M-E. PIPE – J. E. MURRAY: Reminiscence and hypermnesia in children’s eyewitness memory. *Journal of Experimental Child Psychology*, 90. 2005. 249.; lásd pl.: TURTLE (1994) i. m.; BARNIER (2004) i. m.; D. DUNNING – L. B. STERN: Examining the generality of eyewitness hypermnesia: a close look at time delay and question type. *Applied Cognitive Psychology*, 6. 1992. 643–657. [a továbbiakban: DUNNING (1992)]; ANDERSON (2000) i. m.; BLUCK (1999) i. m.; R. P. KERN – T. M. LIBKUMAN – H. OTANI: Memory for negatively arousing and neutral pictorial stimuli using a repeated testing paradigm. *Cognition – Emotion*, 16. 2002. 749–767. [a továbbiakban: KERN (2002)]

²⁰⁸ E. SCRIVNER – M. A. SAFER: Eyewitnesses show hypermnesia for details about a violent event. *Journal of Applied Psychology* 73. 1988. 375.

²⁰⁹ Bár a kutatók megjegyezték, hogy e növekedések némelyike minden bizonnyal annak a ténynek volt

formációk bizonyíthatóan ugyanolyan pontosak voltak, ami egy olyan megállapítás, amit általában, bár nem mindig, megjegyeztek azokban a kutatásokban, amelyekben a pontosság mérhető volt.²¹⁰ Egészében véve kevés vita van arról, hogy a hipermnézia „konzisztens, robusztus és megbízható jelenség”, és hogy gyakori az, hogy a többségében megbízható információk 50%-a ismételt felidézési próbálkozások segítségével kerül felszínre.²¹¹

Egy elmélet szerint, ez azért fordulhat elő, mert „ha egy személy emlék-felidezésbe kezd, a keresés folytatódik” azt követően is, hogy az eredeti feladat már véget ért, még akkor is, ha a személy „nincs is tudatában a folyamatnak”.²¹² Ez a jelenség segít megérteni, miért ébredhetünk fel az éjszaka közepén arra, hogy eszünkbe jut egy név, amit nap közben próbáltunk felidézni. A kutatók azt is megjegyezték, hogy a visszaemlékezés tevékenységét befolyásolhatja a memória-próba „követelmény” jellege, azaz hogy mi az alanyok benyomása arról, mi is kérnek tőlük és az, hogy eleget tegyenek a meghallgató igényeinek azzal, hogy beszámolnak olyan eseményekről, amelyekkel kapcsolatban kikérdezik őket.²¹³ A hipermnézikus hatást magyarázhatja az a tény, hogy „amikor az embereket arra kérik, hogy ismételjék el azokat az információkat, amelyeket már elmondtak, általában azt feltételezik, hogy az első beszámoló valamiért nem volt kielégítő és ezt próbálhatják helyreigazítani több és különböző részlet szolgáltatásával.”²¹⁴

A hipermnézia/reminiscencia jelenségének erőssége arra vezetett egy csapat kutatót, hogy kategorikusan kijelentsék, igazságügyi szakértői kontextusban „ha egy tanú vallomása inkonzisztens az újabb információk miatt, a tanút nem lehet kevésbé szavahihetőnek tekinteni”.²¹⁵ A Bevándorlási és Menekültügyi Tanácsnál ugyanakkor a kérelmező történetének „minden releváns és lényeges tényt magában kell foglalnia” már az első elmondáskor. Míg a Tanács tagja felülemelkedhet „kisebb vagy aprólékos részesetek kihagyásán”,²¹⁶ annak a kérelmezőnek, akinek az egymást követő vallomásai bármilyen jelentős kiegészítést tartalmaznak (akárcsak 40-60%-nyi új információt)

köszönhető, hogy a rendőrség „kevesebb tárgyleírást kért”, mint a kutatók; YUILLE (1986) i. m. 294.

²¹⁰ BLUCK (1999) i. m.; J. A. E. GILBERT – R. P. FISHER: The effects of varied retrieval cues on reminiscence in eyewitness memory. *Applied Cognitive Psychology*, 20. 2006. 723–739. [a továbbiakban: GILBERT (2006)]; DUNNING (1992) i. m.; SCRIVENER (1988) i. m.; TURTLE (1994) i. m.; HERLIHY (2002) i. m.; de lásd: P. EUGENIO – R. BUCKHOUT – R. KOSTES – K. E. ELLISON: Hypermnesia in the eyewitness to a crime. *Bulletin of the Psychonomic Society*, 19. 1982. 83–86.

²¹¹ DUNNING (1992) i. m. 644., 648.

²¹² HERLIHY (2002) i. m. 327.

²¹³ D. C. RUBIN – A. D. BADDELEY: Telescoping is not time compression: A model of the dating of autobiographical events. *Memory – Cognition*, 17. 1989. 653–661.

²¹⁴ COHEN (2001) i. m. 6.; HERLIHY (2009) i. m. 181.

²¹⁵ KERN (2002) i. m. 766.

²¹⁶ Akhigbe v. Kanada (Állampolgársági és Bevándorlásügyi miniszter) [2002] FCJ No. 332. 16. bekezdés; Basseghi v. Kanada (Állampolgársági és Bevándorlásügyi miniszter) [1994] FCJ No. 1867. 33. bekezdés (kiemelés hozzáadva).

valószínűleg nem fognak hinni – még akkor sem, ha az ilyen „reminiscenciái inkonzisztenciák természetes, hétköznapi jelenségek, amelyek gyakran helyesek”.²¹⁷

3.3 Torzítások

Mi van akkor, ha a kérelmező kifejezetten ellentmond a korábbi nyilatkozatainak? Biztos, hogy hazudik?

A memória torzulását vizsgáló kutatások a szemtanúk és az önéletrajzi memória kapcsán jellemzően ugyanazokat az alanyokat vizsgálták, vagy hallgatták meg kétszer. Míg néhányban viszonylag kevés ellentmondást találtak,²¹⁸ számos másikban az alanyok által a második alkalommal szolgáltatott információ nagyjából 20%-a kifejezetten ellentmondott az első alkalommal elmondottaknak.²¹⁹ Egy csoport kutató újra meghallgatott szemtanúkat néhány hónappal azután, hogy rendőrök lelőttek egy fegyveres rablót. Egy szemtanú, aki azt mondta a rendőröknek, hogy a rabló autója piros volt, a kutatóknak azt mondta, hogy piros volt vagy kék. Egy másik „helyesen arról számolt be a rendőrségi kihallgatáson, hogy az autó egy Falcon volt”, de a kutatóknak azt mondta, hogy Chevrolet.²²⁰ Egy másik először azt mondta, hogy egy nőnek a helyszínen „rossz fogai voltak és sárga melegítőt és kopott farmert viselt”, de később úgy emlékezett, hogy „piros vagy sárga pólót és új farmert viselt és nagyon fehér fogai voltak”.²²¹

Az ilyen jellegű memóriaváltozások korlátainak meghatározására irányuló próbálkozások kevés sikerrel jártak (úgy tűnik, nincs korreláció az olyan kategóriák-

²¹⁷ GILBERT (2006) i. m. 737.

²¹⁸ T. SMEETS – I. CANDEL – H. MERCKELBACK: Accuracy, completeness, and consistency of emotional memories. *The American Journal of Psychology*, 117. 2004. 595–609.; ANDERSON (2000) i. m.

²¹⁹ R. P. FISHER – B. L. CUTLER: The relation between consistency and accuracy of eyewitness testimony. [a továbbiakban: FISHER (1996)]. In: G. DAVIES – S. LLOYD-BOSTOCK – M. MCMURRAN – C. WILSON (szerk.): *Psychology, Law and Criminal Justice: International Developments in Research and Practice*. New York, 1996. 26.; YUILLE (1986) i. m. 296.; N. BREWER – R. POTTER – R. FISHER – N. BOND – M. A. LUSZCZ: Beliefs and data on the relationship between consistency and accuracy of eyewitness testimony. *Applied Cognitive Psychology*, 13. 1999. 297-313. [a továbbiakban: BREWER (1999)]

²²⁰ YUILLE (1986) i. m. 298. A washingtoni mesterlövész ügyében, több szemtanú híresen úgy írta le a gyanúsított járművét, mint „fehér vagy krémszínű kiteherautó”, miközben valójában egy „sötétkék Chevy Caprice” volt; SHARPS (2007) i. m. 22. Az ilyen típusú tévedések talán kevésbé meglepőek, ha figyelembe vesszük, hogy még fókuszált laboratóriumi körülmények között is, amikor 63 résztvevő olyan felismerési feladatot kapott, amely magában foglalta autók fényképeinek felismerését, kevesebb, mint a negyedik volt képest megfelelően azonosítani a járműveket; VILLEGAS (2005) i. m. 27.; lásd még: G. DAVIES – N. ROBERTSON: Recognition memory for automobiles: A developmental study. *Bulletin of the Psychonomic Society*, 31. 1993. 103–106. A kutatók egy „érdeklődés-elméletet” javasolnak e rossz teljesítmény magyarázataként; egy kutatás pl. megállapította, hogy a férfiak és a fiúk jobbak az autók felismerésében, mint a nők és a lányok, akik viszont jobbak a női arcok felismerésében. A kutatók úgy vélik, hogy ez azért lehet, mert a férfiak és fiúk általában jobban érdeklődnek az autók, míg a nők és a lányok a [...] kozmetikumok iránt. DAVIES (1993) i. m.

²²¹ YUILLE (1986) i. m. 298.

kal, mint pl. a „támadó leírása”, „a támadó cselekedete”, „helyszínen lévők leírása”, „helyszínen lévők cselekedetei”, vagy „tárgyak”).²²² Annak ellenére, hogy a periférikus információ különösen hajlamos lehet a változásra,²²³ úgy tűnik, a vallomások egyetlen területe sem immunis rá.²²⁴ Míg az ilyen torzulásokat erősen vitatják, a különböző területeken végzett klinikai kutatások megállapításai rendkívül lényegesek lehetnek a menedékkérők kapcsán.

A kutatók rég felismerték, hogy amit más emberektől hallunk, az pozitívan és negatívan is hathat arra a képességünkre, hogy felidézzük a saját emlékeinket. Egyrészt azok a szemtanúk, akik megbeszélnek egy bűncselekmény helyszínéről az emlékeiket, azok pontosabban képesek leírni azt, mint akik egyedül idézik fel.²²⁵ Ugyanakkor másrésztől, amikor megosztjuk az emlékeinket másokkal, akiknek ugyanolyan, vagy hasonló emlékeik vannak, emlékeik részletei akarattalanul összekeverednek a sajátjainkkal.

Egy lengyel kutató középiskolai végzősökkel készített interjút két alkalommal, egymástól négy hónap eltéréssel és elmondatta velük a záróvizsgájukkal és a bankettel kapcsolatos emlékeiket – olyan eseményeket, amelyek Lengyelországban olyan átvezető rítusoknak számítanak, amelyeket joggal tekintenek „feledhetetleneknek”.²²⁶ A meghallgatások között megmutatott nekik egy videó-felvételt egy állítólagos másik tanulóról, amint elmeséli az emlékeit a vizsgáról és a bankettől. Ez a „tanuló” valójában egy színész volt és a leírása számos kitalált elemet tartalmazott. Amikor újra meghallgatták őket, huszonkilencen a harminc diákból átvettek néhány ilyen hamis elemet a saját nyilatkozataikba, néhányan ellentmondva a saját korábbi nyilatkozatainak. A tizennégy hamis elem közül, tizenegyet átvettek a diákok a saját emlékeik közé.²²⁷ Hasonló eredményre jutottak egy másik kutatásban, amelyben azt keresték, hogy vajon a kutatók hozzá tudnak-e adni egy bűnrészeset a bűncselekmény szemtanúinak emlékeiben, vagy épp el tudnak-e venni egyet? A negyven résztvevőt két részre osztották, majd látszólag ugyanazt a videó-felvételt vetítették le nekik a rablásról – kivéve, hogy a valóságban a videó az első csoport tagjainak azt mutatta, hogy a tolvaj egyedül cselekedett, miközben a másik csoportnak mutatott videóban a tolvajnak volt segítője. A videó megtekintése után minden résztvevőt egyénileg meghallgattak és megkérdezték tőlük, többek között azt, hogy volt-e a tolvajnak segítője. Az egyéni kérdőívekben harminckilencen a negyvenből helyesen válaszoltak erre a kérdésre. Az alanyokat ezt követően párokba rendezték a másik csoport tagjaival és megmondták nekik, hogy készüljenek fel az eseménnyel kapcsolatos páros meghallgatásukra. A tizenkilenc megmaradt párosból tizenöt megegyezésre jutott abban,

²²² BREWER (1999) i. m. 309.

²²³ HERLIHY (2002) i. m.

²²⁴ BREWER (1999) i. m. 309.

²²⁵ A. D. YARMEY – S. MORRIS: The effects of discussion on eyewitness memory. *Journal of Applied Social Psychology*, 28. 1998. 1637-48. [a továbbiakban: YARMEY (1998)]

²²⁶ A. NIEDZWIENSKA: Distortion of autobiographical memories. *Applied Cognitive Psychology*, 17. 2003. 89. [a továbbiakban: NIEDZWIENSKA (2003)]

²²⁷ Uo.

hogyan volt-e bűntárs, vagy sem – ami természetesen azt jelenti, hogy ezen esetekben a két résztvevő egyike megváltoztatta a vallomását.²²⁸

A résztvevők az ilyen „félreinformálás” típusú kísérletekben jellemzően „nincsenek tudatában annak, hogy megváltoztatták a vallomásukat, vagy hogy befolyásolták őket az új információval”, és hogy „továbbra is meg vannak győződve, hogy változatlanul független emlékeként számolnak be arról, hogy eredetileg mit figyeltek meg”.²²⁹ Gyakran rendkívül elevennek írják le az átvett „emlékeket”,²³⁰ egy kutatásban az alanyok 61%-át, akiknek a memóriája „jelentősebb eltérést” tartalmazott, úgy írták le, mint akik rendkívül magabiztosak a visszaemlékezésük pontosságában (négy, vagy öt pontot adva az egytől ötig terjedő skálán).²³¹ Ahogy a kutatók megjegyzték, ezek az alanyok valószínűleg beleestek abba a csapdába, hogy elhitték, az „élénkségnek köze van a pontossághoz”.²³²

A kutatók úgy vélik, hogy az ilyen típusú torzulásokat a „forrás-ellenőrző hibák” okozzák, az a tény, hogy „az információ forrására vonatkozó emlék sokkal gyorsabban elhalványul, mint a tartalomra vonatkozó emlék”.²³³ Vagy másként, „gyakran rendelkezel egyszerre olyan információval, amit az esemény alatt figyeltél meg és olyan információval, amit az esemény után mondtak neked és nem emlékszel, hogy melyik-melyik”.²³⁴ A mindennapi életben lehetetlen elkerülni az ilyen típusú emlékszavart – végül is „az élet nem más, mint egy folyamatos félreinformálási kísérlet”.²³⁵ A menedékkérők, akik gyakran befogadó létesítményekben tartózkodnak, megis-

²²⁸ D. B. WRIGHT – G. SELF – C. JUSTICE: Memory conformity: Exploring misinformation effects when presented by another person. *British Journal of Psychology* 91. 2000. 189-202.; lásd még: C. R. HOLLIN – B. R. CLIFFORD: Eyewitness testimony: The effects of discussion on recall accuracy and agreement. *Journal of Applied Social Psychology*, 13. 1983. 234-244.

²²⁹ HABER (2000) i. m.; lásd: S. M. LANE – M. S. ZARAGOZA: A little elaboration goes a long way: The role of generation in eyewitness suggestibility. *Memory – Cognition*, 35. 2007. 1255-1266.

²³⁰ NIEDZWIENSKA (2003) i. m. 89.

²³¹ H. SCHMOLCK – E. A. BUFFALO – L. R. SQUIRE: Memory distortions develop over time: Recollections of the O. J. Simpson trial verdict after 15 and 32 months. *Psychological Science*, 11. 2000. 39-45. [a továbbiakban: SCHMOLCK (2000)]. A memóriáról általában megállapítást nyert, különböző kontextusokban, hogy a magabiztosság nem függ a pontosságtól. Lásd pl.: YARMEY (1998) i. m.; U. NEISSER – N. HARSCH: Phantom flashbulbs: False recollections of hearing the news about Challenger. In: E. WINOGRAD – U. NEISSER: *Affect and accuracy in recall: Studies of flashbulb memories*. Cambridge, UK, Cambridge University Press, 1992. 9-31. [a továbbiakban: NEISSER (1992)] In: S. M. ZOLA: Memory, amnesia, and the issue of recovered memory: Neurobiological aspects. *Clinical Psychology Review*, 18. 1998. 915-932. [a továbbiakban: ZOLA (1998)]; I. E. HYMAN JR. – F. J. BILLINGS: Individual differences and the creation of false childhood memories. *Memory 1-20* 6. 1998 16.; BREWER (1999) i. m.

²³² NIEDZWIENSKA (2003) i. m. 89.

²³³ I. E. HYMAN JR. – E. F. LOFTUS: Errors in autobiographical memory. *Clinical Psychology Review*, 18. 1998. 938-939. [a továbbiakban: HYMAN (1998)]; lásd még: M. K. JOHNSON – C. L. RAYE: Reality monitoring. *Psychological Review*, 88. 1981. 67-85.

²³⁴ HABER (2000) i. m. 1069. (kiemelés az eredetiben).

²³⁵ I. E. HYMAN JR. – J. PENTLAND: The role of mental imagery in the creation of false childhood memories. *Journal of Memory and Language*, 1996. 114.

merkedhetnek másokkal, akiknek hasonló emlékeik vannak, ha megosztják egymással a történeteiket, ez visszahathat az emlékezetükre.

Emellett a saját múltbeli gondolatainkra és érzelmeinkre való visszaemlékezés rendkívül változó; idővel az ilyen típusú emlékezet kifejezetten „valószínű, hogy változik”.²³⁶ Egy megdöbbentő kutatásban tizenkét iskolai dolgozót kérdeztek meg hat hónappal azután, hogy azok túléltek egy lövöldözést, majd még egyszer tizennyolc hónappal később. Amikor a támadás alatti gondolataikra és érzéseikre került a sor, mindegyikük jelentősen megváltoztatta a beszámolóját. Többen tagadták a második alkalommal, hogy olyan válaszokat adtak volna, amilyenekről korábban beszámoltak (pl. rosszul érezték magukat, aggódtak, dühösek voltak, stb.). Mások az állították a második alkalommal, hogy bizonyos gondolatokat és érzéseket tapasztaltak, még akkor is ha, kifejezetten tagadták őket az első alkalommal. Egy válasz („arra gondoltam, megtörténhetett volna velem/a szeretteimmel is”) az alanyok felénél megváltozott, a változások felében mindkét irányba.²³⁷

Az ilyen beszámolók instabilitására egy magyarázat lehet az, hogy valójában „keves bizonyíték áll rendelkezésre arról, hogy az emberek tényleg emlékeznek arra, mire gondoltak, vagy mit éreztek”.²³⁸ Azok a kutatások, amelyekben az embereket az érzelmi állapotukról kérdezték egy esemény idején, majd később újra, azt mutatták, hogy nem tudunk megbízhatóan emlékezni arra, hogy mennyire voltunk boldogok a vakációnkon,²³⁹ vagy hogy mennyire stresszeltünk a vizsgáinkon,²⁴⁰ vagy mennyire voltunk zaklatottak, aggodalmasak, szomorúak vagy dühösek, amikor felzaklató híreket kaptunk.²⁴¹ A kutatók azt feltételezik, hogy amikor nem vagyunk képesek elérni az emlékezetünkéből az ilyen információkat, az önképünk segít nekünk „kitölteni a lyukakat”:²⁴² tudat alatt használjuk azt, amit tudunk magunkról, hogy következtessünk arra, valószínűleg mire gondoltunk vagy hogyan éreztünk. Ahogy az

²³⁶ KEMP (2008) i. m. 133.; Emellett: „a kutatók gyakran megállapították, hogy mind a pozitív, mind a negatív hatás elhalványodik idővel, de utóbbiak gyorsabban fakulnak”.

²³⁷ E. D. SCHWARTZ – J. M. KOWALSKI – R. J. MCNALLY: Malignant memories: Post-traumatic changes in memory in adults after a school shooting. *Journal of Traumatic Stress*, 6. 1993. 545–553. [a továbbiakban: SCHWARTZ (1993)]

²³⁸ HYMAN (1998) i. m. 942.; lásd még: L. J. LEVINE – M. A. SAFER: Sources of bias in memory for emotion. *Current Directions in Psychological Science*, 11. 2002. 169–173.; B. L. FREDRICKSON – D. KAHNEMAN: Duration neglect in retrospective evaluations of affective episodes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 65. 1992. 45–55.; L. J. LEVINE: Reconstructing memory for emotions. *Journal of Experimental Psychology: General*, 126. 1997. 165–177.; D. L. THOMAS – E. DIENER: Memory accuracy in the recall of emotions. *Journal of Personality and Social Psychology*, 59. 1990. 291–299.

²³⁹ KEMP (2008) i. m.

²⁴⁰ R. E. SMITH – T. R. LEFFINGWELL – J. T. PTACEK: Can people remember how they coped? Factors associated with discordance between same-day and retrospective reports. *Journal of Personality and Social Psychology* 76. 1999. 1050–1061. [a továbbiakban: SMITH (1999)]

²⁴¹ S.-A. CHRISTIANSON – E. ENGELBERG: Memory and emotional consistency: The MS Estonia ferry disaster. *Memory*, 7. 1999. 471–482.; L. J. LEVINE – C. K. WHALEN – B. HENKER – L. D. JAMNER: Looking back on September 11, 2001: Appraised impact and memory for emotions in adolescents and adults. *Journal of Adolescent Research*, 20. 2005. 497–523.

²⁴² HYMAN (1996) i. m. 104.; SMITH (1999) i. m. 1059.

önismeretünk fejlődik, a következtetéseink változnak.²⁴³ A menedékkérőket rendszeresen tesztelik a múltbeli gondolataikkal és érzéseikkel kapcsolatban az életük olyan időszakában, amikor az önértékelésük gyorsan változhat, ahogy alkalmazkodnak az új környezetükhöz. Minden okunk megvan arra, hogy úgy véljük, különösen az ilyen típusú emlékek változása rendkívül valószínű.

Egy másik, a menedékkérők számára különösen fontos megállapítás az a tény, hogy – bár van néhány bizonyíték, ami szerint a negatív eseményekre általában jobban emlékezünk, mint a pozitív eseményekre²⁴⁴ – a sokkoló és felzaklató események biztos, hogy nem immunisak a torzulásra. Több, mint harminc évvel ezelőtt, Brown és Kulik pszichológusok megalkották a híres új fogalmat, a „villanólámpa emléket”, a sokkoló, általában negatív események szokatlanul élénk emlékeinek leírására. A kifejezés talán félrevezető; ahogy mások a közelmúltban kimutatták, még Brown és Kulik is egyetértett abban, hogy „az ilyen emlékek, miközben élénkek, messze nem teljes és nem tökéletes, megváltoztathatatlan fényképei a múltbeli élményeknek”.²⁴⁵ Ehelyett a „villanólámpa emlékek úgy tűnik, idővel ugyanolyan újraalkotások és tévedések alanyai, mint más emlékek”,²⁴⁶ és „az idő múltával gyakran változnak, anélkül, hogy az emlékező ennek tudatában lenne”.²⁴⁷ Ahogy a legfrissebb és legszélesebb körű kutatás a villanólámpa memória terén megfigyelte, „minden kutató egyetért abban”, hogy az ilyen emlékek eltorzulhatnak,²⁴⁸ bár az, hogy sokkal konzisztensebbek-e, mint más típusú önéletrajzi emlékek, továbbra is vitatott maradt.²⁴⁹ Néhány kutató olyan eseteket dokumentált, amelyekben az érzelmileg sokkoló események emlékei „figyelemreméltó tartósságot, világosságot és részletességet” mutatott.²⁵⁰ Mások ugyanakkor azt a következtetést vonták le, hogy „bár a villanólámpa emlékeket megkülönbözteti a hagyományos emlékektől az élenkségük és a beléjük vetett bizalom”, csak „kevés bizonyíték van arra, hogy megbízható mértékben eltérnek a hagyományos önéletrajzi emlékektől pontosságban, konzisztenciában és tartósságban”.²⁵¹ Ettől függetlenül azt

²⁴³ Ez egybevág más kutatásokkal, amelyek kimutatták a „visszatekintési hiányosságot” a memória más kontextusaiban is. Ezek a kutatások megmutatták, hogy „az emlékek megváltoztathatók azért, hogy összhangban legyenek az aktuális véleményekkel és attitűdökkel”, hogy akarattalan folyamatokon keresztül a felidézésünk „szerkeszthető a későbbi tapasztalatok fényében”. WILLIAMS (2008) i. m. 78.

²⁴⁴ Ismertetőért lásd: G. S. GOODMAN – A. MELINDER: The development of autobiographical memory: A new model. In: S. MAGNUSSEN – T. HELSTRUP: *Everyday Memory*. New York, 2007. 117.

²⁴⁵ M. JULIAN – J. N. BOHANNON III – W. AUE: Measures of flashbulb memory: Are elaborate memories consistently accurate? In: O. LUMINET – A. CURCI: *Flashbulb Memories: New issues and new perspectives*. New York, 2009. 99. [a továbbiakban: LUMINET (2009)]

²⁴⁶ R. FIVUSH – J. BOHANEK – K. MARIN – J. MCDERMOTT SALES: Emotional memory and memory for emotions. In: LUMINET (2009) i. m. 163. [a továbbiakban: FIVUSH (2009)].

²⁴⁷ R. J. MCNALLY: *Remembering Trauma*. Cambridge, 2003. 55. [a továbbiakban: MCNALLY (2003)]

²⁴⁸ D. B. PILLEMER: “Hearing the news” versus “being there”: Comparing flashbulb memories and recall of first-hand experiences. [a továbbiakban: PILLEMER (2009)] In: LUMINET (2009) i. m. 138.

²⁴⁹ WILLIAMS (2008) i. m. 69.; O. LUMINET – A. CURCI: Introduction. In: LUMINET (2009) i. m. 4.

²⁵⁰ WILLIAMS (2008) i. m. 69.; ismertetőért lásd: MCNALLY (2003) i. m. 53–55.

²⁵¹ J. T. TALARICO – D. RUBIN: Flashbulb memories result from ordinary memory processes and extraordinary event characteristics. In: LUMINET (2009) i. m. 92.

a tényt, hogy az ilyen emlékek jelentősen változhatnak az idő múlásával és hogy „figyelemreméltoan pontatlanok”²⁵² lehetnek, meggyőzően bemutatták.

Egy kísérlet próbára tette a kanadai egyetemi hallgatók emlékeinek konzisztenciáját a 2001. szeptember 11-i terrorista-támadásokkal kapcsolatban. A kutatók 1400 hallgatóval töltették ki a kérdőívet röviddel a támadások után és nyolc hónappal később újra. Megkérdezték tőlük, hogy honnan hallottak a hírről; hol voltak; kivel voltak; és mit csináltak. A második alkalommal „az általános konzisztencia” csekély volt. Tízből egynél több hallgatónak (11,8%) világos és élénk emlékei voltak arról, hol volt, kivel volt és mit csinált a közvetlen közelmúlt talán legjelentősebb reggelén – amelyek minden szempontból tévesek voltak.²⁵³ Egy másik, hasonló metodológiával elvégzett kutatásban „a személyes eseményekkel kapcsolatos információk hat hónappal később csak 65%-ban voltak azonosak a két héttel később adottakkal”.²⁵⁴ Egy másik kutatás azt tapasztalta, hogy a kutatási alanyok emlékei a szeptember 11-i eseményekkel kapcsolatban nem voltak konzisztensebbek, mint a támadást megelőző hétvége mindennapi eseményeivel kapcsolatos emlékeik.²⁵⁵ Megint egy másik hasonló kutatás arra a következtetésre jutott, hogy „nagyon kevés bizonyíték utal arra, hogy szeptember 11-e rendkívül részletes és valós, arra a napra vonatkozó önéletrajzi emlékekhez vezetett volna”.²⁵⁶

Ezek a kutatások egy híres korábbi kísérletre építettek, amely az alanyoknak a Challenger ürsíkló felrobbanásával kapcsolatos emlékeit tette próbára. A Challenger-kísérletben azt kérték a résztvevőktől, hogy írják le, milyen körülmények között hallották a híreket, először egy nappal a robbanás után, majd újra két évvel később. A legtöbb beszámoló „nagy mértékű torzulásokat mutatott”; összességében csak a résztvevők 7%-a adott teljesen konzisztens beszámolót, míg 25% „minden kérdés kapcsán inkonzisztens volt”.²⁵⁷ Az egyik résztvevő erről számolt be huszonnégy órán belül:

„A hittan órámon voltam, és néhány ember bejött és elkezdtek beszélni róla [...] óra után a szobámba mentem és az erről szóló TV-műsört néztem, és minden részletet innen hallottam.”²⁵⁸

²⁵² SCHMOLCK (2000) i. m. 39.; ismertetőért lásd: A. E. VAN GIEZEN – E. ARENSMAN – P. SPINHOVEN – G. WOLTERS: Consistency of memory for emotionally arousing events: A review of prospective and experimental studies. *Clinical Psychology Review*, 25. 2005. 937. [a továbbiakban: VAN GIEZEN (2005)]

²⁵³ P. J. LEE – N. R. BROWN: Delay related changes in personal memories for September 11, 2001. *Applied Cognitive Psychology*, 17. 2003. 1013.

²⁵⁴ M. C. SMITH – U. BIBI – D. E. SHEARD: Evidence for the differential impact of time and emotion on personal and event memories for September 11, 2001. *Applied Cognitive Psychology*, 17. 2003. 1054.

²⁵⁵ J. M. TALARICO – D. C. RUBIN: Flashbulb memories are special after all; in phenomenology, not accuracy. *Applied Cognitive Psychology*, 21. 2007. 557–578.

²⁵⁶ S. R. SCHMIDT: Autobiographical memories for the September 11th attacks: Reconstructive errors and emotional impairment of memory. *Memory – Cognition*, 32. 2004. 451.

²⁵⁷ NEISSER (1992) In: VAN GIEZEN (2005) i. m. 945.

²⁵⁸ NEISSER (1992) In: ZOLA (1998) i. m. 926.

Ugyanez az alany két évvel később:

„Amikor először hallottam a robbanásról az elsőévesek hálótermében voltam a szobatársammal és néztük a TV-t. A gyorshírekben volt és mindketten megdöbbenünk.”²⁵⁹

Hasonló eredményekről számoltak be az O. J. Simpson ítélet kihirdetésekor. Hallgatókat kérdeztek meg három nappal az ítélethirdetést követően, majd újra tizenöt és harminckét hónappal később. Tizenöt hónap után a beszámolók 10%-a tartalmazott nagyobb torzulást; harminckét hónap után az arány 42%-ra emelkedett. Egy tipikus példaként az egyik alany három nappal később az mondta:

„Az ingajarat várótermében voltam Revelle-ben és a TV-ben láttam. Ahogy a 10 óra közeledett egyre több ember jött a terembe. Egyre növelni kellett a hangerőt, de elég király volt. Mindenki beszélt.”²⁶⁰

Ugyanez az alany harminckét hónap múlva azt mondta:

„Akkor hallottam először, amikor TV-t néztem. Otthon, a nappalimban. A nővérem és apa volt velem. Nem csináltam semmi különösöt, ettünk és néztük, a hírcsatorna hogyan szólít meg különböző csoportba tartozó nézőket, akik az ítéletre vártak. Azt hiszem, főleg a joghallgatókra fókuszáltak, és az ő ítéletre adott reakcióikra.”²⁶¹

Az egyik lehetséges magyarázat az ilyen típusú inkonzisztenciákra az lehet, hogy ezek az „időszlet-tévedés” eredményei. Az egymást követő próbák során az alanyok felidézhetnek egy későbbi, hasonló eseményt és tévesen úgy jellemezhetik, „mint az első alkalmat, amikor hallottam a híreket”.²⁶² Amikor a hallgatókat az O. J. Simpson kísérletben megkérdezték az inkonzisztens nyilatkozataikról, a legtöbben „azt állították, mindkét esemény megtörtént”. A kutatók úgy vélték, hogy ezek a hallgatók „beszámolhattak egy eseményről, ami kapcsolatban áll a tárgyalással kapcsolatos hírek meghallásáról, de nem a kért eseménnyel”.²⁶³ A tévedés az időszlettel kapcsolatban megmagyarázhat néhány olyan torzulást, amivel a menekültügyi döntéshozók gyakran találkozhatnak.

Az egymást követő kutatások azt sugallják, hogy amikor az alanyok személyesen keverednek egy sokkoló eseménybe, és nem csak egyszerűen hallanak róla, az emlékeik a központi elemekről („helyszín, tevékenység, más jelenlévők) sokkal összefüggőbbek lehetnek.²⁶⁴ Másrészről az e fejezet kezdetén említett szemtanús kutatást klasszikus példaként szokták emlegetni egy közvetlenül megtapasztalt esemény,

²⁵⁹ Uo.

²⁶⁰ SCHMOLCK (2000) i. m. 41.

²⁶¹ Ugyanott; más, az érzelmi emlékezet konzisztenciáját vizsgáló kutatások összehasonlító ismertetőjéért lásd: R. G. WINNINGHAM – I. E. HYMAN JR. – D. L. DINNELL: Flashbulb memories? The effects of when the initial memory report was obtained. *Memory* 8. 2000. 209–216. [a továbbiakban: WINNINGHAM (2000)]

²⁶² HYMAN (1998) i. m. 940.; BREWER (1999) i. m.; HERLIHY (2002) i. m.

²⁶³ HYMAN i. m. 940–941.

²⁶⁴ U. NEISSER – E. WINOGRAD – E. T. BERGMAN – C. A. SCHREIBER – S. E. PALMER – M. S. WELDON: Remembering the Earthquake: Direct Experience vs. Hearing the News. *Memory*, 4. 1996. 338.; N. ER: A new flashbulb memory model applied to the Marmara earthquake. *Applied Cognitive Psychology*, 17. 2003. 503–517.

„valódi” és „traumatikus” villanólámpaszerű emlékére,²⁶⁵ és mint korábban szó volt róla, megdöbbenőek az alanyok emlékeinek részletekre vonatkozó torzulásai. Emellett a katonákra, békefenntartókra és bűncselekmények áldozataira vonatkozó kutatások mutatják a legdrámaibb emlékezet-torzulásokat még az átélte események központi elemei kapcsán is.²⁶⁶ Egy jellemző kutatás a Sivatagi Vihar veteránjait kérdezte röviddel a hazatérésük után, majd nagyjából két évvel később. A veteránoknak 19 eldöntendő kérdést tettek fel a háborús tapasztalataikkal kapcsolatban: látott másokat meghalni, vagy megsebesülni? Látott „bizarr módon eltorzult testeket”? Látott közeli barátot meghalni? 88%-uk megváltoztatta legalább egy válaszát; éppen csak kevesebben, mint tízből egy (8%) megváltoztatta a válasza egyharmadát (a három említett kérdésből a változtatási arány sorrendben 27%, 33% és 8,5% volt). A változás mindkét irányba hat, 70%-uk állította a második interjún, hogy tapasztalt olyasmit, amit először tagadtak, és 46%-uk kifejezetten tagadta a második meghallgatáson, hogy átélte olyasmit, amit állított az elsőnél.²⁶⁷

A traumatikus emlékekkel kapcsolatos irodalom, amely – ahogy az megjegyzésre került a bevezetőben – túlmutat e cikk témáján, kétségkívül létfontosságú nem csak ezen megállapítások megértésében, hanem számos olyan memória-torzulásban is, amelyekkel a menekültügyi meghallgatásokon lehet találkozni. Érdekes megjegyezni ugyanakkor, hogy a fenti kutatások közül több kapcsolatot talált az ilyen típusú memória-torzulások és aközött, hogy az alanyoknál Poszt-traumás Stressz Szindrómát (PTSD) diagnosztizáltak,²⁶⁸ míg más kutatások nem találtak jelentős korrelációt a PTSD-vel.²⁶⁹ Ez legalábbis arra utal, hogy más pszichológiai tényezők

²⁶⁵ PILLEMER (2009) i. m. 132.

²⁶⁶ S. M. SOUTHWICK, MD – C. A. MORGAN III, MD – A. L. NICOLAOU, PhD – D. S. CHARNEY, MD: Consistency of memory for combat-related traumatic events in veterans of Operation Desert Storm. *American Journal of Psychiatry*, 145. 1997. 173–177. [a továbbiakban: SOUTHWICK (1997)]; I. BRAMSEN – A. J. E. DIRKZWAGER – S. C. M. VAN ESCH – Henk M. VAN DER PLOEG: Consistency of self-reports of traumatic events in a population of Dutch peacekeepers: Reason for optimism. *Journal of Traumatic Stress*, 14. 2001. 733–740.; S. WESSELY – C. UNWIN – M. HOTOPF – L. HULL – K. ISMAIL – V. NICOLAOU – A. DAVID: Stability of recall of military hazards over time. *British Journal of Psychiatry*, 183. 2003. 314–322.; SCHWARTZ (1993) i. m.; L. ROEMER – B. T. LITZ – S. M. ORSILLO – P. J. EHLICH – M. J. FRIEDMAN: Increases in retrospective accounts of war-zone exposure over time: the role of PTSD symptom severity. *Journal of Traumatic Stress*, 11. 1998. 597–605. [a továbbiakban: ROEMER (1998)]; K. E. KRINSLEY – J. G. GALLAGHER – F. W. WEATHERS – C. J. KUTTER – D. G. KALOUPEK: Consistency of retrospective reporting about exposure to traumatic events. *Journal of Traumatic Stress*, 16. 2003. 399–409. Különösen a nemi erőszakkal kapcsolatos emlékek bizonyultak „kevésbé »villanó-lámpa«-szerűnek, más kellemetlen emlékekhez képest”. FIVUSH (2009) i. m. 166.

²⁶⁷ SOUTHWICK (1997) i. m. Néhány kutató azt sugallja, hogy az emlékeink több konzisztenciát mutatnak akkor, ha az első tesztszéketetett: WINNINGHAM (2000) i. m. Mégis egy kutatásban hasonló eredményeket tapasztaltak akkor is, amikor az első meghallgatásra három teljes évvel azután került sor, hogy az alanyok hazatértek a háborús zónából. Akárcsak SOUTHWICK-nál (1997, i. m.), az első, kétszéketetett és az egy évvel későbbi második interjú között, 88%-a a válaszadónak megváltoztatta legalább az egyik válaszát és 12% megváltoztatta több mint a válasza egynegyedét. BRAMSEN (2001) i. m.

²⁶⁸ SOUTHWICK (1997) i. m., ugyanott; ROEMER (1998) i. m..

²⁶⁹ BRAMSEN (2001) i. m.

működhetnek az ilyen típusú emlékeknel. A kutatók szerint „számos lehetséges magyarázat” lehet az ilyen változásokra a traumán kívül: például „a társadalmi elvárások folyamata” arra vezetheti az alanyokat, hogy olyan válaszokat adjanak, „amelyek sokkal inkább összhangban vannak azzal, hogy hogyan akarják mutatni magukat”; máshogy értelmezhetnek kérdéseket az idő múlásával; a válaszaik eltérhetnek „a kontextus, a hangulat és a figyelem” függvényében; vagy az emlékezetüket befolyásolhatják olyan „esemény utáni információk”, mint például a média-beszámolók.²⁷⁰ Bármilyen okozza az ilyen típusú emlékezet-torzulásokat, világos, hogy a sokkoló, vagy felzaklató eseményekre vonatkozó emlékek nem immunisak a jelentős változásokra.

Amikor egy kérelmező vallomása megváltozik, a döntéshozó megkérdőjelezheti a kérdés szempontjából a felidézés pontosságát, ugyanakkor a szemtanú-kísérletek igazolták, hogy a nyilatkozatok konzisztenciája nem „határozott előjele az általános pontosságnak”.²⁷¹ A leginkább összefüggő tanúvallomást tevők nem szükségszerűen a legpontosabbak, két ok miatt: egy olyan tanú, aki rendkívül rosszul emlékszik egy esemény egyik aspektusára, ettől függetlenül emlékezhet másokra nagyon tisztán,²⁷² és az emberek emlékezhetnek rosszul lényeges részletekre, mégis helyesen idézve fel a helyzet általános lényegét.²⁷³ Viszont amikor a Tanács tagjai az ilyen típusú torzulásokra fókuszálnak a menekültügyi meghallgatáson, csak ritkán érdeklődnek a kérdéses pont pontossága iránt. Hogy az autó kék volt, vagy piros, Chevrolet vagy Falcon, általában érdektelen. Ehelyett a döntéshozók az iránt az egyszerű tény iránt érdeklődnek, hogy a kérelmező története megváltozott, és hogy ez az kérelmező *szavahihetőségét* minősíti.²⁷⁴ Ám amint ezt számos kutatás igazolta: az emlékezet, és nem az igazmondás hiányossága gyakori.

Nagyon kevés embernek van megdöbbenően stabil emlékezete,²⁷⁵ de legtöbbször esetében a jelentős memória-változás gyakori és jól dokumentálható. Ennek fényében, és mindaddig, amíg többet nem tudunk arról, hogy miért és milyen körülmények között bukkanhatnak fel az ilyen típusú torzulások, amikor ellentmondások kerülnek elő egy kérelmező vallomásában, a döntéshozók nem feltételezhetik automatikusan azt, hogy a kérelmező hazudik, mert nem képes kitartani a története mellett.

²⁷⁰ Uo. 739.

²⁷¹ BREWER (1999) i. m. 311. (kiemelés hozzáadva); lásd még: GILBERT (2006) i. m.; FISHER (1996) i. m.; SMEETS (2004) i. m.

²⁷² FISHER (1996) i. m., BREWER (1999) i. m., GILBERT (2006) i. m., YUILLE (1986) i. m. 299.

²⁷³ BIDROSE (2000) i. m.; BLUCK (1999) i. m.; HERLIHY (2002) i. m.

²⁷⁴ Egy friss tanulmány azt tapasztalta, hogy a Svéd Migrációs Tanács tagjai pl. „viszonylag nagy mértékben” alapoznak az ellentmondásokra, ami – figyelmeztettek a kutatók – „túlságosan leegyszerűsítő” megközelítés lehet; GRANHAG (2005b) i. m. 43. Ahogy egy másik kutató megjegyezte a kutatásában részt vevő hatvankét alannyal kapcsolatban, akik közül kettő kivételével mindegyik tett ellentmondásos nyilatkozatokat a második meghallgatás során, „lényegében valamennyi szemtanúi nyilatkozatot fenyegethette volna valamilyen mértékben a diszkreditálás veszélye”, annak ellenére, hogy őszinték és alapvetően pontosak voltak: BREWER (1999) i. m. 310.

²⁷⁵ Ismertetőért lásd: E. S. PARKER – L. CAHILL – J. L. MCGAUGH: A Case of Unusual Autobiographical Remembering. *Neurocase*, 12. 2006. 35–49.

3.4 Megjegyzés a tesztelés feltételeiről

Számos menedékkérőnek van két potenciális előnye, amelyekkel a legtöbb ilyen konzisztencia-tanulmány alanya nem rendelkezik. Először is, ha kompetens tanácsadójuk van, valószínűleg időben átnézték a korábbi nyilatkozataikat. Ez csökkentheti a nyilatkozatok során felmerülő inkonzisztenciát, bár az ezen változót vizsgáló kutatók azt találták, hogy ennek „megdöbbentően csekély hatása van”: a lehetőség, hogy átnézzék a korábbi nyilatkozataikat, nem „akadályozta meg a kérelmezők hajlamát arra, hogy új részleteket idézzenek fel” és „se nem javította, se nem frissítette az emlékeiket úgy, ahogy esetleg gondolnánk”.²⁷⁶ Ez azért lehet, mert ahogy fentebb szerepel, az emberek a nyomozások során a saját emlékeik újragondolásakor általában „arra próbálnak emlékezni, amit ténylegesen tapasztaltak”, ahelyett hogy „arra próbálnának emlékezni, hogy mit mondtak a korábbi kihallgatáskor”.²⁷⁷

Emellett, számos ilyen kutatás alanyával ellentétben, akiket arra kértek, hogy idézzenek fel olyan eseményeket, amelyekre kevés okuk lehetett gondolni a tesztek között, a menedékkérők olyan tapasztalatokat idéznek fel, amelyekre gyakran gondolhattak (bár természetesen számos kérelmező arról számol be, hogy kizárta ezeket a gondolatokat az elméjéből, ami egy olyan „kerülő emlékező stílus”, ami jól dokumentált válasz a negatív élethelyzetekre).²⁷⁸ Megfelelő bizonyítékok állnak rendelkezésre arról, hogy „a gyakran felidézett vagy átgondolt emlékekre sokkal élénkebben emlékezünk, mint azokra, amelyeket ritkán idézünk az elménkbe”.²⁷⁹ Bár sokkal élénkebbek lehetnek az ilyen emlékek, ugyanakkor „nem sokkal stabilabbak”; az ezt vizsgáló kutatók nagyobb változásokat tapasztaltak még a gyakran felidézett emlékek esetében is.²⁸⁰

Akár tényleg olyan csekély mértékben szolgálták ezek az előnyök a kérelmezők javát, amennyire a bizonyítékok sugallják, akár nem, mindenképpen szembe kell velük helyezni három súlyos hátrányt. Ezek együtt arra utalnak, hogy a kérelmezők akkora, vagy még nagyobb inkonzisztenciát fognak tanúsítani a nyilatkozataikban, mint amekkoráról a kutatás beszámolt.

A kérelmezők első hátránya a menekültügyi döntéshozók által használt, inkonzisztenciát felidéző módszerek standard használata. A memória-kutatások alanyainak feltett kérdések fő típusai közül kettő a „szabad felidezésű” kérdés – amelyben egyszerűen arra kéri őket, hogy mondjanak el mindent olyan részletesen, amennyire csak képesek (pl.: „Nevezze meg valamennyi jelentős eseményt és okot, amely ahhoz vezetett, hogy védelmet kérjen Kanadában!”) – és a „jelölt kérdés”, amelyben a kutató, vagy nyomozó specifikus jelekkel vezeti az alany felidőzését (pl.: „És ezután

²⁷⁶ TURTLE (1994) i. m. 226.; lásd még: BIDROSE (2000) i. m., ahol az alanyok lehetősége a fizikai bizonyítékok áttekintésére hasonlóan csekély hatással járt az emlékezetükre.

²⁷⁷ GRANHAG (2002) i. m. 245.

²⁷⁸ Lásd pl.: D. HERMANS – A. DE DECKER – S. DE PEUTER – F. RAES – P. EELEN – J. M. G. WILLIAMS: Autobiographical memory specificity and affect regulation: Coping with a negative life event. *Depression and Anxiety* 25. 2008. 787.; HERLIHY (2009) i. m. 184.

²⁷⁹ ANDERSON (2000) i. m. 440., BETZ (1997) i. m.

²⁸⁰ ANDERSON (2000) i. m. 440.

mit mondott?”, „Tett még bármi mást?”, „Volt ott bárki más?”). Ahogy számos kutatás kimutatta, ezek a különböző típusú jelek különböző típusú információt fognak eredményezni.²⁸¹ Ennek eredményeként, „ahhoz, hogy az inkonzisztenciát értékelni lehessen, az értékelések során pontosan ugyanazokat az eszközöket kell alkalmazni”,²⁸² mert „ha az első és a második próba során különböző felidézõ módszereket alkalmazunk, akkor a két próba során különböző emlékek fognak felszínre kerülni”.²⁸³

Az összefüggéstelen jelek „jelentõsen” növelik a hipermnéziát.²⁸⁴ A dátumok kapcsán „meglehetősen eltérõ becsléshez”²⁸⁵ fog vezetni, mivel egzakt dátumokat fog kérdezni viszonylagos időbecslés helyett.²⁸⁶ A gyakoriság megbecslése annak függvényében fog változni, hogy „nyitott, vagy zárt végű kérdéseket tesznek fel”,²⁸⁷ és ahogy fentebb megjegyzésre került, „a mód, ahogy a kérdéseket felteszik” hasonlóan „nagyon különböző időtartam-becsléseket eredményezhet” egy esemény kapcsán.²⁸⁸ Az események sorrendje és az események összetevõi,²⁸⁹ ismétlődõ események alkalmi²⁹⁰ és a beszélgetések tartalma,²⁹¹ mind sokkal jobban felidézhető jeleken alapul, semmint szabad felidézésem, akár a régi emlékek, amelyek idővel egyszerűen megkoptak.²⁹² A kutatók úgy vélik, hogy ezek a hatások kiegyenlíthetők, ha a felidézõ módszerek változnak a „szemtõl szembeni meghallgatás” és a „saját kezüleg kitöltött kérdõívek” között.²⁹³

Ezen megállapítások fényében, javasolt az, hogy a bûnügyi nyomozók gyakorlattá tegyék a felidézõ jelek variálását azért, hogy annyi különböző információhoz jussanak, amennyihez csak lehet.²⁹⁴ Nem valószínű, hogy lehetne tervezni egy olyan felidézõ módszertant, ami nagyobb ellentmondásokat generálna, mint az, amikor az alanyok kapnak egy saját kezüleg kitölthetõ kérdõívet, majd arra kéri õket, hogy vegyenek részt szemtõl szembeni meghallgatáson és ott nyomokon alapuló felidézõ kérdéseket tesznek fel nekik.

²⁸¹ Ismertetőért lásd: DUNNING (1992) i. m.; lásd még: BREWER (1999) i. m.; H. P. BAHRICK – L. K. HALL – L. A. DA COSTA: Fifty years of memory of college grades: Accuracy and distortions. *Emotion*, 8. 2008. 13–22.; BIDROSE (2000) i. m.

²⁸² VAN GIEZEN (2005) i. m. 937.

²⁸³ GILBERT (2006) i. m. 725.; lásd még: FISHER (1996) i. m. 26.

²⁸⁴ COHEN (1995) i. m.; BIDROSE (2000) i. m.; GILBERT (2006) i. m.

²⁸⁵ LOFTUS (1990) i. m. 332.; SUDMAN (1984) i. m. 52.

²⁸⁶ JANSSEN (2006) i. m.; J. HUTTENLOCHER – L. V. HEDGES – N. M. BRADBURN: Reports of elapsed time: Bounding and rounding processes in estimation. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, 16. 1990. 196–213.

²⁸⁷ BELLI (1998) i. m. 384.

²⁸⁸ PEDERSEN (2002) i. m. 771., 773.; BURT (1996) i. m.

²⁸⁹ BURT (2008a) i. m. 134.

²⁹⁰ COHEN (1995) i. m. 285.

²⁹¹ CAMPOS (2006) i. m.; PEZDEK (1993) i. m. 305.

²⁹² WAGENAAR (1986) i. m.

²⁹³ S. SUDMAN – N. M. BRADBURN: Effects of time and memory factors on response in surveys. *Journal of the American Statistical Association*, 68. 1973. 815.

²⁹⁴ GILBERT (2006) i. m. 735.

A kérelmezők másik hátránya az időmúlás. A legtöbb kutatás, ami az emlékezet konzisztenciáját vizsgálja, rövidebb időszakra terjed ki, mint az átlagos időtartam, amit egy menedékkérő a menekültügyi eljárásban tölt. Még így is, a kutatók felhívják a figyelmet két fontos „torzító intervallum-hatásra”:²⁹⁵ minél több idő telik el a próbák között, annál alacsonyabb az alany konzisztenciája,²⁹⁶ és minél több idő telik el, annál valószínűbb, hogy egy esemény teljesen kifejejtődik egy nyitott végű kérdőív kapcsán. Utóbbi gyakran vezet ahhoz, hogy „még jelentős eseményekről is csekély mértékben számolnak be”.²⁹⁷ Egy tipikus kutatás arról kérdezte az alanyait, hogy kerültek-e kórházba; a válaszadók „csupán a kórházba kerülés 3%-áról feledekeztek meg beszámolni, ha az eseményhez képest 1-10 héten belül kérdezték őket, de 42%-ban elfelejtettek beszámolni a kórházba kerülésről, ha 1 évvel az esemény után kérdezték őket”.²⁹⁸ Egy másikban azt kérdezték az alanyoktól, hogy szenvedtek-e autóbalesetet, „amelyben ők maguk megsérültek”. Azok közül, akik szenvedtek ilyen balesetet az elmúlt három hónapban, alig néhányan (4%) felejtették ezt el; de azok, akiknek a balesete 9-12 hónappal korábban történt, több mint az egynegyedük (27%) mulasztott el róla beszámolni.²⁹⁹ Hasonló eredményeket tapasztaltak a munkanélküliség időtartamával,³⁰⁰ és a bűncselekmény áldozatává válással kapcsolatban.³⁰¹ A probléma nem az, hogy a második próbára az alanyok ténylegesen elfeledkeztek a kórházba kerülésükről, autóbalesetükről, vagy arról, hogy bűncselekmény áldozatává váltak. Ehelyett az ilyen eseményekkel kapcsolatos emlékeiket valahogy nem hívta elő a szabad felidézésű kérdés. Ez nyilvánvaló kihívást jelent a menedékkérők, és a kérdőíves kutatásokat végzők számára egyaránt.

A kérelmezők harmadik hátránya természetesen „az elefánthorda” a meghallgató helységben: a kulturális és nemi tényezők, traumák, stressz, kimerültség, nyelvi és tolmácsolási gondok, csak hogy néhányat megnevezzünk.³⁰² Ahogy Herlihy és

²⁹⁵ JOBE (1993) i. m. 569.

²⁹⁶ Lásd pl.: HERLIHY (2002) i. m.; SCHMOLCK (2000) i. m.

²⁹⁷ BELLI (1998) i. m. 384.

²⁹⁸ BELLI (2001) i. m. 46.; ismertetőért lásd: JOBE (1993) i. m.

²⁹⁹ BELLI (2001) i. m. 46.

³⁰⁰ N. MATHIOWETZ: The problem of omissions and telescoping error: New evidence from a study of unemployment. *Proceedings of the Section on Survey Research Methods*. American Statistical Association, 1986. In: BELLI (1998) i. m.

³⁰¹ J. M. BUSHERY: Recall biases for different reference periods in the National Crime Survey. *Proceedings of the Section on Survey Methods Research*. American Statistical Association, 1981. 238–242. In: JOBE (1993) i. m.

³⁰² Utóbbi érzékeltetése érdekében lásd a Sherpa v. Kanada (Állampolgársági és Bevándorlásiügyi miniszter) [2009] FCJ No. 665 ügyet, amelyben a bíróság megállapította, hogy egy tolmács „kellően precíz és kompetens volt [a kérelmező] szavainak átadására a kérdéses tárgyi pontokban”, még akkor is, ha néhány alkalommal félrefordította a Tanács kérdéseit a kérelmezőhöz, és „pontatlanul fordította válaszait és magyarázatait, továbbá hozzáadott olyanokat, amelyeket a kérelmező nem mondott”; még akkor is, ha 270 alkalommal angol szavakat használt a kérelmezőnek való tolmácsoláskor; és még akkor is, ha „elismerte, hogy a meghallgatás során [a kérelmezőnek] nehézséget okozott öt megértene, mert különböző helyről származtak és különböző akcentussal beszéltek” (23–24. bekezdések, 57.).

Turner rámutatott, egy tapasztalatot felidézõ menedékkérõ „beszámolót készít az eseményrõl, egy szociális és társalgási kontextuson belül”.³⁰³ Annak meghatározásakor, hogy az emlékezet hogyan alkot narratívát, „a teljes szociális kontextusnak – ide értve a tolmácsot, a meghallgatót, és a meghallgatás kontextusát is – szerepe van”.³⁰⁴ Herlihy és Turner erõtéljesen hangsúlyozza, hogy a szociális kontextus számos aspektusa egy menedékkérõ meghallgatásakor alááshatja a kérelmezõ képességét arra, hogy felidézze az emlékeit.

A Kanadai Szövetségi Bíróság bölcsen megjegyezte, hogy „egy menedékkérelmet nem lenne szabad emlékezet-próba alapján eldönteni”.³⁰⁵ Ha ez alapján döntenének, az emlékezet próbájának ilyen feltételei megdöbbentõen tisztességtelenek lennének.

4. Összegzés

Az igaz/hamis kutatásokban azok az alanyok, akiket arra utasítottak, hogy hazudjanak, arról számoltak be, hogy számos stratégiát alkalmaztak arra, hogy megpróbálják meggyõzni a kihallgatóikat, mint pl. „számos részlet említése”, „valótlan dolgok említésének kerülése”, „ragaszkodás a történethez” és „próbálni úgy tenni, mintha a történet spontán lenne”. Azok, akiket arra utasítottak, hogy mondják az igazat, csupán kettõtõrõl számoltak be: „mondd el úgy, ahogy történt” és hogy, próbáljanak meg „együttmûködõknek” lenni.³⁰⁶ Számos igazat mondó alany arról számolt be, „nem volt szükségem stratégiára, mert ártatlan vagyok”.³⁰⁷ A kutatók megjegyezték, hogy az igazmondók terve, hogy egyszerűen az igazat mondják, „nem úgy tûnik, hogy jó szolgálatot tett volna nekik”.³⁰⁸ Gyakran nem hittek nekik.³⁰⁹

Ahogy fent megjegyzésre került, a professzionális hazugság-keresõknek fõszabály szerint „éppen csak a próba-szerencse feletti a találati aránya”,³¹⁰ és hogy „hajlamosak túl magabiztosnak lenni az ítéleteikben”.³¹¹ A menekültügyi döntéshozók tipikus vegyes kihívással néznek szembe: önmagában a tapasztalat nem segít a fej-

³⁰³ HERLIHY (2009) i. m. 179.

³⁰⁴ Uo. 180.

³⁰⁵ Sheikh v. Kanada (Állampolgársági és Bevándorlásügyi miniszter) [2000] FCJ No. 568 28. bekezdés (Kanadai Szövetségi Bíróság), 28. bekezdés.

³⁰⁶ HARTWIG (2007) i. m. 220.

³⁰⁷ Uo. 224.

³⁰⁸ Uo. 225.

³⁰⁹ A kutatók megjegyzik, hogy ez a fajta „illúziója az átláthatóságnak” – az a gyakori hitünk, hogy „a belsõ állapotunk sokkal jobban látszik kívülrõl, mint ami valójában a helyzet” és hogy „az ártatlanság átsugárzik” – valójában „kockázatnak teszi ki az ártatlanokat”; Uo. 214.; T. GILOVICH – K. SAVITSKY – V. H. MEDVEC: The illusion of transparency: Biased assessments of others' ability to read one's emotional states. *Journal of Personality and Social Psychology*, 75. 1998. 332–346.; lásd még: S. M. KASSIN – R. J. NORWICK: Why people waive their Miranda rights: The power of innocence. *Law – Human Behavior*, 28. 2004. 211–221.

³¹⁰ HARTWIG (2007) i. m.; lásd még: GRANHAG (2000) i. m.; C. F. BOND JR. – B. M. DEPAULO: Individual Differences in Judging Deception: Accuracy and Bias. *Psychological Bulletin*, 134. 2008. 477–492.

³¹¹ GRANHAG (1999) i. m. 165.

lődésükben. Mivel csak nagyon ritkán igazolhatják, hogy a döntésük helyes volt-e, vagy sem, nagyon ritkán tudnak tanulni a hibáikból.³¹² A kutatók egy „visszacsatolós hipotézist” ajánlanak – egy olyan elméletet, ami szerint visszacsatolás nélkül, „pusztán a munka közben szerzett tapasztalat nem elég ahhoz, hogy javuljon a hazugságérzékelés pontossága” – hogy segítsen megmagyarázni, miért nem javult idővel a Svéd Migrációs Tanács tagjainak szavahihetőségi értékelése (bár a tagok sokkal magabiztosabbak lettek véleményükben);³¹³ vagy hogy egy másik tanulmányban, miért voltak pontosabbak azok az alanyok, akik kevesebb hazugságérzékelő gyakorlatot hajtottak végre, mint azok, akik többet;³¹⁴ vagy hogy számos kutatásban miért nem voltak jobbak a szavahihetőség értékelésében a veterán rendőrségi nyomozókhoz hasonló tapasztalt hazugság-fogók, mint az egyetemi hallgatók.³¹⁵ Ahogy a kutatók számos ilyen kutatás során megállapították, a veterán nyomozók nem voltak pontosabbak, csak magabiztosabbak és előítéletesebbek.³¹⁶

E cikk célja az, hogy segítsen a menekültügyi döntéshozóknak a szavahihetőség jobb felderítésében. Az egyik legfőbb mód, ahogy a hazugság-érzékelők fejlődhetnek az, hogy megtanulják „figyelman kívül hagyni a nem jelentős jeleket”.³¹⁷ Bár a hiányosságok és összefüggéstelenségek egy kérelmező nyilatkozatában néhány esetben ésszerűen vezethetnek negatív megállapításhoz, a kutatás kellően világossá teszi, hogy az ilyen tényezők gyakran félrevezetőek. Ezeket „nagyfokú óvatossággal” kell megkö-

³¹² Ahogy a kutatók megjegyezték, az ilyen döntéshozók „ritkán kapnak bármilyen megbízható visszacsatolást az igazmondás-értékelésük helyességéről; GRANHAG (2005b) i. m. 30.

³¹³ GRANHAG (2005b) i. m.; GRANHAG (1999) i. m.

³¹⁴ STRÖMWAL (2003) i. m.

³¹⁵ S. M. KASSIN – C. A. MEISSNER – R. J. NORWICK: “I’d know a false confession if I saw one”: A comparative study of college students and police investigators. *Law – Human Behavior*, 29. 2005. 211–227. [a továbbiakban: KASSIN (2005)]; B. M. DEPAULO – R. L. PFEIFER: On-the-job experience and skill at detecting deception. *Journal of Applied Social Psychology*, 16. 1986. 249–267.; ismertetőért lásd: P. EKMAN – M. O’SULLIVAN: Who can catch a liar? *American Psychologist*, 46. 1991. 913. [a továbbiakban: EKMAN (1991)]. Egy nevezetes kivételt az amerikai titkosszolgálat ügynökei alkották, akik hazugság-érzékelésének pontosságát egy kutatás során jelentősen jobbnak tapasztalták az átlagosnál, valószínűleg azért, mert ők megtanultak sokkal inkább a „nem-verbális” jelekre támaszkodni; EKMAN (1991) i. m.; és P. EKMAN – M. O’SULLIVAN: Who is misleading whom?: A reply to Nickerson and Hammond. *American Psychologist*, 48. 1993. 989–990. Azóta más kutatások azt találták, hogy más olyan szakmák gyakorlói, akik hasonlóan a „viselkedésbeli jelekre” támaszkodnak, szintén átlagosnál jobb pontosságot képesek elérni a hazugság-érzékelés során; P. EKMAN – M. O’SULLIVAN – M. G. FRANK: A few can catch a liar. *Psychological Science*, 10. 1999. 263–266. Ugyanakkor, e kutatások egy friss metodológiai kritikájaként, azt sugallva, hogy ezek a jobban teljesítő alanyok tisztességtelen előnyt élveztek, lásd: C. F. BOND Jr.: Commentary: A few can catch a liar, sometimes: Comments on Ekman and O’Sullivan (1991), as well as Ekman, O’Sullivan, and Frank (1999). *Applied Cognitive Psychology*, 22. 2008. 1298–1300.

³¹⁶ Az előítélet, amelyre a kutató utal, a „nyomozó előítélete”, a hajlama azoknak, akik megtévesztést keresnek arra, hogy ott is találjanak, ahol nincs; KASSIN (2004) i. m. 213.

³¹⁷ A. VRIJ: Why professionals fail to catch liars and how they can improve. *Legal and Criminal Psychology*, 9. 2004. 171.

zelíteni.³¹⁸ Sosem szabad ezeket „mechanikus módon” alkalmazni,³¹⁹ és a legfontosabb, hogy a szavahihetőségi korlátot alacsonyabbra kell helyezni. Egy következetesen fel-tűnő jellemzője ennek a számos emlékezettel kapcsolatos kutatásnak, hogy a kutatók mennyire alacsonyra helyezik a korlátot. Az emlékezet-kutatók nyelvében még a „ki-váló memória” is messze van a tökéletestől, és még az is „elkerülhetetlenül torzul”.³²⁰ Egy alany „magas fokú konzisztenciáról” tesz tanúbizonyságot, ha saját korábbi nyilatkozata csupán 20%-ának mond kifejezetten ellent,³²¹ és „viszonylag jól” teljesít, amikor az elmúlt tíz hét legemlékezetesebb személyes eseményeinek dátuma kapcsán csak 20%-ban téved.³²² Egy ilyen kérelmezőt számos IRB tag hazugnak ítélne.³²³

A büntetőbíráknak, ügyészeknek és rendőröknek rendszeresen nem csak azt kell eldöntenie, hogy vajon a tanú szavahihető-e, de azt is, hogy az emlékezete megbízható-e: egy vádlott szabadsága áll vagy bukik azon, hogy az autó piros volt, vagy kék. A menekültügyi döntéshozóknak ellenben el kell dönteniük, hogy az a tény, hogy az autó korábban piros volt és most meg kék, elég-e ahhoz, hogy megdőljön a vélelem, miszerint a kérelmező, aki megesküdtött arra, hogy az igazat mondja, a tőle telhető mértékben valóban az igazat is mondja.³²⁴ Minél inkább megértik, hogy hogyan működik az emlékezet, annál jobbak lesznek a döntéseik.

³¹⁸ GRANHAG (2003) i. m. 864.

³¹⁹ GRANHAG (2005b) i. m. 43.

³²⁰ MCNALLY (2003) i. m. 125., 117.

³²¹ YUILLE (1986) i. m. 196.

³²² BETZ (1997) i. m. 713.

³²³ Miközben a valóság a meghallgatóhelységben gyakran eltér ettől, érdemes megjegyezni, hogy az alacsonyabb korlát érvényben van az IRB hivatalos politikájában. A Tanács képzési anyaga ésszerűen a következőkre inti a Tanács tagjait: „Emlékezzen arra, hogy az eskü alatt tett nyilatkozatot igaznak kell vélelmezni”; „Ne várja, hogy a tanúnak tökéletes legyen a felidézése: a menedékkérők, mint minden ember, és néha a többieknél jobb okkal, képtelenek lehetnek felidézni bizonyos információkat. Időpontok, dátumok, helyszínek, távolságok, külső események, de még jelentős személyes tapasztalatok is elfelejtődhetnek, vagy eltorzulhatnak az idő múlásával”; és „Ne presszionálja a tanút túl sok részletért; az emberek nem érzékelik egy adott esemény összes részletét, és ha nyomást gyakorol a tanúkra túl sok részletért, akarattalanul is „kiegészíthetik” olyan részletekkel, amelyekre nem emlékezhetnek”. Bevándorlási és Menekültügyi Tanács: (frissített) IRB Questioning Techniques. 13.

³²⁴ Kanadában ennek a vélelemnek törvényi ereje van: *Maldonado v. Kanada (Állampolgársági és Bevándorlásügyi miniszter)* [1979] FCJ. No. 248. Ismertetőért a menekültügyi kontextusbeli nemzetközi szerepéről lásd M. KAGAN: *Is Truth in the Eye of the Beholder – Objective Credibility Assessment in Refugee Status Adjudication*. *Georgetown Immigration Law Journal*, 17. 2003. 367–415. Kagan így következtet: arra kényszeríteni a kérelmezőket, hogy „bizonyítsák” az őszinteségüket, hatékony korlátot emelne a menekült egyezmény által előírt védelem elé, amit a szerződés nem tesz lehetővé, és amit számos valódi kérelmező nem tudna átvinni. Figyelembe véve, hogy a szavahihetőség nem tényleges feltétele a menekült jogállásnak, a kérelmezőktől nem várható el, hogy úgy bizonyítsák a szavahihetőségüket, mintha az a bizonyítási terhük része lenne. Ehelyett a kérelmező nyilatkozata egy olyan eszköz, amellyel a menedékkérők bizonyíthatják a menekült jogálláshoz szükséges lényeges kritériumokat. Ezek a megfontolások arra szólnak fel, hogy a menekültügyi eljárást azzal a feltételezéssel kell elkezdni, hogy a kérelmező igazat fog mondani, ami megdönthető, ha lényeges ok van a szavahihetőség elutasítására.” Uo. 374.

